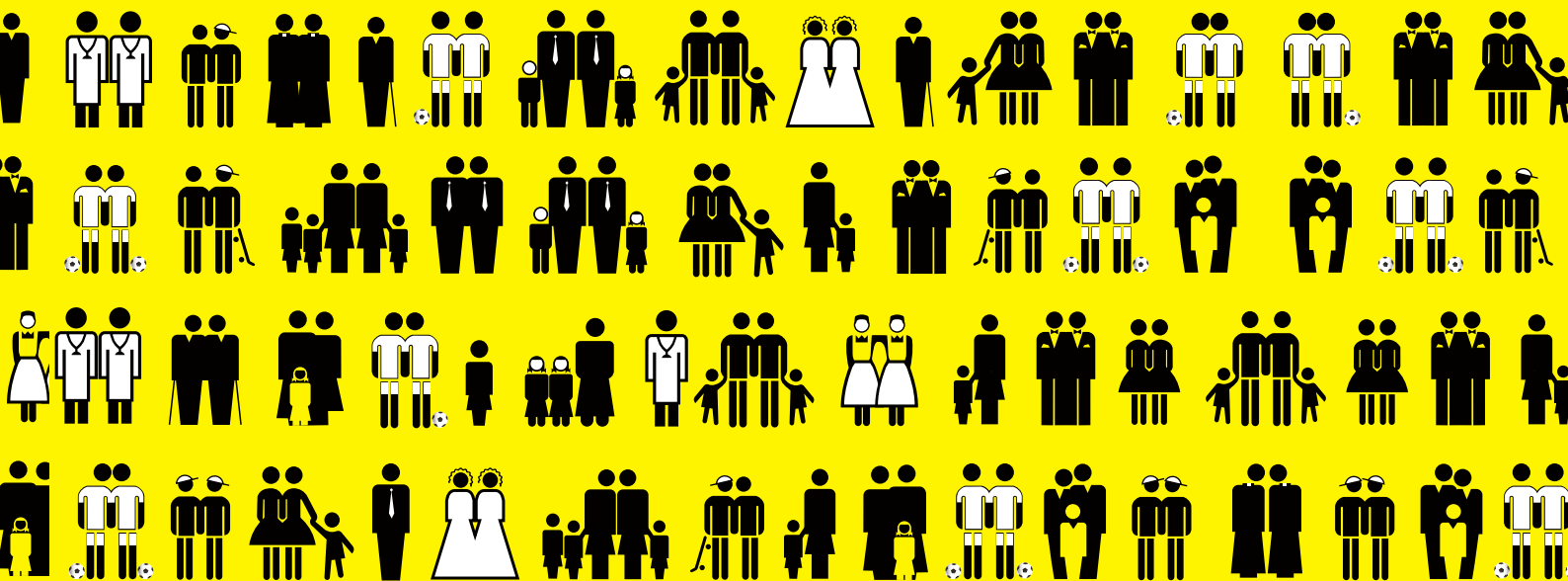

Rapport

Trygghet og mangfold

En skeiv erfaringskonferanse

Oslo, 13. og fredag 14. september 2007

BARNE- OG LIKESTILLINGSDEPARTEMENTET

Forord

Trygghet og mangfold - En skeiv erfaringskonferanse fant sted 13. og 14. september 2007 i Oslo, på Clarion Hotel Royal Christiania. Konferansen mobiliserte mer enn 120 representanter fra politikk, forvaltning, ulike samfunnsinstitusjoner og interesseorganisasjoner for lesbiske, homofile, bilfile og transpersoner (LHBT).

Formålet med konferansen var å få frem aktuell forsknings- og praksisbasert kunnskap, identifisere hovedutfordringer og drøfte tiltaksforslag som kan sikre at visjonen om et mangfoldig og trygt samfunn også omfatter LHBT-personer i tiden framover. Et annet mål med konferansen var å oppnå god forankring og høyt engasjement blant alle som må bidra med tiltak og endringer.

Begrepet *heteronormativitet* var en gjenganger under konferansen. Dette handler om at heteroseksualiteten hos andre tas som en grunnleggende, men uuttalt forutsetning, for nesten all sosial interaksjon. LHBT-personer opplever derfor igjen og igjen å få stadfestet sitt utenforskap i de aller fleste sosiale sammenhenger på jobb, i skolen, i møter med helse- og sosialtjenester og så videre. Heteronormativitet innebærer at beslutninger og handlinger som har betydning for enkeltmenneskers livskvalitet og for samfunnets utforming, i det store og hele tas uten bevissthet og refleksjon om at variasjoner i seksuell orientering og kjønnsuttrykk finnes.

Et hovedpoeng som kom fram under konferansen er at nasjonal og internasjonal forskning viser at det er klare sammenhenger mellom seksuell orientering, livskvalitet og levekår på mange samfunnsområder. Statistisk sentralbyrå (SSB) arbeider for tiden - på initiativ fra Barne- og likestillingsdepartementet (BLD) - med et prosjekt for å vurdere på hvilken måte seksuell orientering mest hensiktsmessig kan inkluderes i deres regelmessige levekårsundersøkelser. Dagen før konferansen gjennomførte de et møte med noen av hovedinnlederne fra konferansen, der den foreløpige konklusjonen var at det er både viktig og mulig å kartlegge seksuell identifikasjon, tiltrekning og erfaring i levekårsundersøkelser.

Konferansen viste med all nødvendig tydelighet at det er behov for mer systematisk synliggjøring av lesbiske, homofile og bifiles levekår og livskvalitet i det norske samfunnet. Vi kan også slå fast at det fortsatt er behov for endring på mange plan, nå seks år etter at Homomeldinga, *St.meld. nr. 25 (2000 - 2001) Levekår og livskvalitet for lesbiske og homofile i Norge*, ble lagt frem i 2001.

Rapporten inneholder sammendrag av innleggene og anbefalingene som kom ut av gruppediskusjoner om temaene arbeidsliv, skole og utdanning, etnisk perspektiv, samisk perspektiv, helse, vold og rettssikkerhet, idrett og lokal homopolitikk. Det er forslag til hva som kan gjøres – og hvem som kan ta ansvar for å gi reelt innhold til et mangfoldig og trygt samfunn i praksis. Innholdet i rapporten er ikke nødvendigvis BLD offisielle syn på det tema som konferansen tok opp, synspunkter, meninger og utsagn er den enkelte innleder ansvarlig for.

God lesning.

November 2007

Barne- og likestillingsdepartementet

Innholdsfortegnelse

DEL I.....	7
1 TRYGGHET OG MANGFOLD SEKS ÅR ETTER "HOMOMELDINGA"	9
2. LEVEKÅR OG LIVSKVALITET BLANT HOMOFILE OG LESBISKE.....	13
2.1 Introduksjon: Konsekvenser av en (u)avklart og (u)synlig homofil identitet i et heteronormativt samfunn	13
2.2 Mental health concerns and quality of life among sexual orientation minorities in the United States: Findings from recent general population surveys	16
2.3 Hälsa på lika villkor, erfarenheter från en svensk kontext.	21
2.4 Vold mot lesbiske og homofile tenåringer - Data fra Ung i Oslo 2006 og Ung i Norge 2002	22
3. PRAKSIS OG ENDRING	25
3.1 Introduksjon	25
3.2 The social exclusion of young lesbian, gay, bisexual and transgender people in Europe, and guidelines for their social inclusion	26
3.3 Ett val mellan pest och kolera: tystnadens tyranni eller lögnernas förbannelse?	27
3.3 Refleksjoner	28
4 EN SAMTALE OM ARBEIDSLIV	33
DEL II.....	37
5. ARBEIDSLIV.....	39
Innledninger	39
Hva er neste steg innenfor arbeidslivet? Oppsummering fra gruppearbeid:	42
5.1 Tydelige politikere og myndigheter	42
5.2 Staten som arbeidsgiver	42
5.3 Arbeidslivets parter	43
5.4 Ansvarlige arbeidsgivere og ledere	43
5.5 Arbeidstakere	44
5.6 Helse-, miljø og sikkerhet (HMS)	44
5.7 Vern mot diskriminering og trakassering	44
5.8 Skolen som arbeidsplass	44
6. SKOLE/UTDANNING	47
Innledninger	47
Hva er neste steg innenfor skole og utdanning? Oppsummering fra gruppearbeid:	51
6.1 Politikere og myndigheter	51
6.2 Læreplan og læremidler	51
6.3 Homokompetente lærere og skoleledere	52
6.4 Ansvarlig skoleledelse	52
6.5 Ansvarlige lærere	52
6.6 Foreldre, familie og samfunn	53
6.7 Skolehelsetjeneste	53
6.8 Forskning	53
6.9 Informasjon	54
6.10 Samarbeid med organisasjonene	54
6.11 Arbeidslivstilnærming	54
7. ETNISK PERSPEKTIV	55
Innledning	55
Hva er neste steg i et etnisk perspektiv? Oppsummering fra gruppearbeid:	58
7.1 Politikere og myndigheter	58
7.2 Etniske minoritetsmiljøer	58
7.3 Homsemiljø, homoorganisasjoner og homopolitikere	58

7.4	Helse	59
7.5	Asylsøkere	59
7.6	Kunnskapsbehov og forskning.....	59
7.7	Skole og arbeidsliv.....	60
7.8	Samarbeid, organisering og nettverk	60
8.	SAMISK PERSPEKTIV	61
	Innledning	61
	Hva er neste steg i et samisk perspektiv? Oppsummering fra gruppearbeid:.....	62
8.1	Politikere og myndigheter	62
8.2	Forskning	62
9.	HELSE.....	63
	Innledninger	63
	Hva er neste steg innenfor helse? Oppsummering fra gruppearbeid.....	66
9.1	Tydelige politikere og myndigheter	66
9.2	Homokompetent helsepersonell	66
9.3	Psykisk helse.....	67
9.4	Somatisk helse	67
9.5	Asylsøkere	68
9.6	Rusomsorg	68
10.	VOLD OG RETTSSIKKERHET	69
	Innledninger	69
	Hva er neste steg mot vold og for rettssikkerhet? Oppsummering fra gruppearbeid:	73
10.1	Politikere og myndigheter	73
10.2	Organisasjonene	73
10.3	Informasjon og dialog.....	73
10.4	Helse- og sosialtjeneste	74
11.	IDRETT	75
	Innledning	75
	Hva er neste steg innenfor idrett? Oppsummering fra gruppearbeid:.....	78
11.1	Idrettsorganisasjon og idrettsledere.....	78
11.2	Utdanning, opplæring og informasjon	78
11.3	Strategier for synlighet - samfunnsinformasjon.....	78
12.	LOKAL HOMOPOLITIKK	79
	Innledning	79
	Hva er neste steg for lokal homopolitikk? Oppsummering fra gruppearbeid:	80
12.1	Politikere og statlige myndigheter.....	80
12.2	Kommunen.....	80
12.3	Oppvekst.....	81
	Fritid.....	81
12.5	Skole.....	81
12.6	Kommunen som arbeidsplass	82
12.7	Helse i distriktet.....	82
12.8	Kunnskapsutvikling og forskning	83
12.9	Media	83
13.	INTERNETT	85
	Innledning	85
	Hva er neste steg?	86
	SLUTTORD.....	87

DEL I

Denne delen inneholder talene som ble holdt den første konferansedagen, 13. september, enten i sin helhet, eller som et sammendrag. Se vedlagt konferanseprogram. Oppdraget med å lage manuskript eller sammendrag ble gitt innleiderne på forhånd.

Formålet denne dagen var å gi deltakerne en bred og overordnet forståelse av lesbiske, homofile og bifiles levekår og livskvalitet – det vil si en felles forståelsesplattform for deltakerne på konferansen.

Presentasjonene ga et overblikk over aspekter ved levekår og livskvalitet blant homofile, lesbiske og bifile, basert på nyere amerikansk, svensk og norsk forskning. Mekanismer som skaper og støtter trakassering og utestengning ble gjort kjent, samt forslag til systematisk arbeid for å bekjempe disse. Dagen ble avsluttet med en panelsamtale om arbeidsliv.

1 TRYGGHET OG MANGFOLD SEKS ÅR ETTER "HOMOMELDINGA"

St. meld.25 (2000-2001)

BARNE- OG LIKESTILLINGSMINISTER KARITA BEKKEMELLEM,

Hele talen.

Kjære alle sammen! Hjertelig velkommen til en viktig konferanse. Especially welcome to our foreign guests, Susan Cochran from UCLA, USA , Bruno Selun from IGLYO (International Gay, Lesbian, Bisexual and Transgender Youth Organization), Hans Ytterberg, HomO-ombud in Sweden - and Ann-Christine Jonsson from Folkhälsoinstitutet in Sweden. Dere skal bli behørig presentert senere.

Jeg våknet til en grell nyhet! Hovedfunn i ny undersøkelse viser at 5 % av lesbiske/bifile tenåringsjenter og 20 % av homofile/bifile tenåringsgutter oppgir at de har blitt utsatt for daglig mobbing det siste året i Oslo. DAGLIG MOBBING. 20 % av de lesbiske og 40 % av de homofile har vært utsatt for vold som krevde legebehandling! Vi skal få høre mer om disse funnene senere av Bera Moseng, men tallenes tale lyser!! Det er ingen tid å miste. Vi må våkne!

Denne Regjeringen har nedfelt i sin politiske plattform at den skal arbeide for å sikre homofiles og lesbiskes rettigheter, støtte homofile og lesbiske i å leve åpent, og aktivt motarbeide diskriminering av homofile og lesbiske. Vi ønsker et likestilt samfunn! Som politikere kan vi legge viktige føringer for arbeidet, men bredde og tyngde i arbeidet krever at hele forvaltningen, næringslivet og frivillig sektor tar de nødvendige grep på sine områder. Vi skal nå sammen ta fatt på arbeidet med å meisle ut strategier for å løse de alvorlige utfordringene som fortsatt finnes i vårt samfunn. Dette skal munne ut i en ny tiltaksplan, som skal gi kraft og retning for innsatsen overfor lesbiske, homofile, bi- og transkjønnede i årene som kommer.

Utviklingen står heldigvis ikke stille – heller ikke når vi ser på homofiles rettigheter og holdninger til homofile. Det har skjedd en svært gledelig - og ganske dramatisk - endring i nordmenns holdninger de siste tiårene. I flere uavhengige undersøkelser viser det seg nå at over 60 prosent av befolkningen er enig i at ekteskapsloven skal omfatte alle, uavhengig av seksuell orientering. På begynnelsen av 90-tallet mente mindre enn 10 prosent av befolkningen det samme!

De norske biskopene uttalte i 1954 de mye siterte ordene at "homofili er en fare av verdensdimensjoner". Den norske kirkes lærenemnd er nå delt omtrent på midten når det gjelder synet på homofilt samliv. Jeg er optimistisk og er sikker på at vi til neste år har en felles ekteskapslov i Norge. Kjærlighet skal ikke graderes.

I 2001 fikk jeg gleden av å legge frem den første homomeldingen. Den inneholdt tiltak på en lang rekke samfunnsområder. Tiltakene avspeilte en viktig erkjennelse - at det måtte gjøres en innsats på alle sektorene i samfunnet om vi skulle lykkes med å bedre homofile og lesbiskes

levekår. Jeg tror at jeg med en viss rett kan si i dag - at det var ganske viktig at denne meldingen kom.

Jeg er tilfreds med at de aller fleste av tiltakene fra stortingsmeldingen i dag enten er gjennomført, eller er blitt igangsatt etter at vi overtok regjeringsmakten for to år siden. Jeg har allerede nevnt arbeidet med felles ekteskapslov og jeg vil også framheve arbeidet vi nå er i gang med for å se på hvordan vi kan få en felles diskrimineringslov som omfatter alle diskrimineringsgrunnlag! Her vet jeg at mange, blant annet LLH og Menneskerettighetsalliansen har vært en viktig pådriver. All ære til dem.

Et annet viktig tiltak i Stortingsmeldingen fra 2001 var at unntaksbestemmelsen i arbeidsmiljøloven - som gir trossamfunn rett til å diskriminere homofile og lesbiske – skulle tas opp til ny vurdering. En utredning av dette er nå i gang og vil bli lagt frem allerede i 2008.

De frivillige organisasjoner og interesseorganisasjonene er viktige for arbeidet, noe også meldingen påpekte. Når vi i 2007 har fått til en økning i tilskuddene til organisasjoner som kjemper for lesbiske og homofiles rettigheter og livskvalitet - ser vi også en stor oppblomstring av aktiviteter og at vi favner nye målgrupper. Det gjør godt å se hvordan offentlige tilskudd og stor frivillige innsats gir enkeltmennesker ny selvtillit og økt verdighet.

Det er inspirerende å se hvordan arbeidet nå gror også i distriktene og at ungdomsarbeidet gjennom "Skeiv ungdom" vokser. Det er gledelig at noen lesbiske og homofile med innvandrerbakgrunn begynner å stå fram, oppreist og med stolthet.

Og så idretten. Den var en vanskelig nøtt å knekke. Men med prosjektet "Med idretten mot homohets" er vi i gang. Vi vet hvor viktig idretten er som arena for både lek - og læring for barn og unge,. Vi vet at mange homofile og lesbiske vokser opp i et idrettsmiljø og at det som sies der treffer ungdom rett i hjertet. Vi har lenge vært enige om at rasisme er uakseptabelt i idretten. Da bør det være en selvfølge at gutta på forballbanen lar være å rope homo til hverandre. Jeg er glad for at Norges Idrettsforbund nå tar dette på alvor.

Selv om det er gjort – og gjøres – mye bra, gjenstår ennå mye før vi er i mål.

I skolen er mange av de formelle føringene på plass. Det er gjort viktige endringer i læreplaner og læremidler. Men det er ikke nok. Vi må gripe fatte i selve skolemiljøet! Vi kan ikke i 2007 være oss bekjent av at de to mest brukte skjellsordene i skolegårdene er hore og homo.

Myndigheter, skolen, foreldrene og samfunnet har en nødvendig og tung jobb å gjøre. Lærerne må slå ned på homo som skjellsord. De må undervise om homofili på en måte som gjør at unge homofile og lesbiske i skolen føler at de blir snakket til og ikke om.

Og hvordan er det i arbeidslivet? Inkluderer målet om et mangfoldig og inkluderende arbeidsliv homofile og lesbiske? Organisasjonene i arbeidslivet har tatt tak i dette. Og på mange arbeidsplasser jobber det åpne homofile og lesbiske uten at det er problematisk. Men vi vet at det fortsatt skjer diskriminering, selv om dette er av de områdene hvor vi trenger mer kunnskap.

Sosial- og helsedirektoratet har jobbet systematisk over lang tid for å støtte arbeidet mot spredningen av HIV og AIDS blant menn som har sex med menn. Det har også de senere årene, via prosjektet "Rosa kompetanse", blitt gjort en solid innsats i forhold til å styrke kompetansen i helsevesenet. Vi trenger også varige strukturer som gjør at homofile og lesbiske pasienter blir sett av helsetjenesten. Da er det faktisk relevant å spørre om en pasient er homofil eller lesbisk i mange sammenhenger. Brekker du en fot er det neppe relevant, men er du inne

til en GU, eller fordi du er deprimert eller med stressymptomer kan dette være et meget relevant spørsmål. Leger og annet helsepersonell må slutte å ta det for gitt at pasientene deres er heteroseksuelle. Og det er helsepersonellens ansvar å spørre – fordi mange pasienter kvier seg for å sette ord på egen seksualitet.

Bera Moseng vil legge frem sin undersøkelse om hatkriminalitet senere. Vi må aldri akseptere hatkriminalitet. Vold er ille uansett – men vold fordi du føler annerledes bryter deg ned som menneske. Hatkriminalitet er et underkommunisert problem i Norge. Det har Regjeringen tatt tak i. Dette skal vi bekjempe.

Jeg har tidligere sagt at jeg ønsker at mange av statsrådene er homoministre. Og det må vi vel si at vi har lykket med. Erik Solheim er opptatt av homofili i bistandspolitikken, Jonas Gahr Støre er opptatt av om land respekterer homofiles menneskerettigheter. Øystein Djupedal har tatt viktige initiativ over skole og Utdanningsdirektorat, Knut Storberget har jobbet meget seriøst og ordentlig med hatkriminalitet og Trond Giske er aktiv i debatten om homofili og kirka så vel som homofili og idretten. For å nevne noen. Det er jeg stolt av. Jeg har derfor tatt initiativet til å vekke til live den samarbeidsgruppa vi hadde på tvers av departementene sist jeg var statsråd. Vi må få alle departementene med på laget. Og jeg har lyst til å benytte denne anledningen til å skryte av embetsverket i BLD som fra dag en jobbet seriøst og tungt med å få på plass en god og fremtidsrettet homopolitikk.

Vi trenger mer kunnskap. Derfor står homoforskning sentralt for oss. Mye er gjort, men vi vil sikre at generelle levekårsundersøkelser som SSBs årlige gjennomgang inkluderer homoseksualitet som variabel, at folks holdninger til homofili følges jevnlig og at vi når får på plass en ny levekårsundersøkelse som kan si litt mer om hvor langt vi er kommet siden NOVA undersøkelsen slo ned som en bombe blant oss alle for åtte eller ni år siden. Sentrale tema her vil blant annet være arbeidsliv og etniske minoriteter.

Da jeg var statsråd sist var jeg opptatt av at homofiles historie burde skrives. Et av resultatene av det kommer nå snart som bok. Prosjektet Homoseksualitetens vilkår og ytringsformer i Norge 1920 til 1980, vil snart være tilgjengelig i bokform. Der vil vi blant annet få vite mer om relasjoner og samlivsformer til homo- og bifile kvinner og menn på den norske landsbygda i perioden 1920-1980 og om hvordan den første homofile organisasjonen i Norge, Forbundet av 1948, ble dannet på 1950-tallet.

Denne viktige erfaringskonferansen representerer en milepæl i det homopolitiske arbeidet! Vi skal nå trække enda hardere på gassen for å få opp farten på arbeidet og vi skal kjøre i riktig retning. Vi må ha tilstrekkelig kraft i arbeidet – og trenger deres kunnskap og innsats! Derfor er dere invitert hit. For det er ikke bare dagens hovedinnleder som skal få lov til å gjøre en innsats – i morgen skal dere alle sammen delta i utmeislingen av arbeidet. Da ber jeg dere om å si klart i fra hva dere mener bør gjøres – og hvordan vi kan oppnå enda bedre resultater.

Et par energiske dager ligger foran oss og jeg oppfordrer dere til være åpne og dele kunnskap, diskutere utfordringer og klemme ut de riktig gode tiltaksforslagene.

Jeg gleder meg til å se hva dere kommer fram til i oppsummeringen som kommer etter konferansen og jeg er sikker på at vi får et godt grunnlag for den nye tiltaksplanen.

Jeg ønsker meg et samfunn der alle kan leie hverandre på gaten. Jeg ønsker meg et samfunn der ungdom tør si til hverandre at jeg tror jeg er homo. Jeg ønsker meg et samfunn der nabokjærringa stolt sier over gjerdet at dattera mi har blitt sammen med et grepa kvinnfolk.

For å få det til må vi ha en god og offensiv homopolitikk som ikke bare aksepterer homoseksualiteten, men som løfter frem at vi lever i et mangfoldig samfunn som sier ja til kjærligheten og seksualiteten. For å sitere Ingebrigt Steen Jensen: Det viktigste er ikke hvem vi elsker, men at vi elsker. Lykke til!

2. LEVEKÅR OG LIVSKVALITET BLANT HOMOFILE OG LESBISKE

2.1 Introduksjon: Konsekvenser av en (u)avklart og (u)synlig homofil identitet i et heteronormativt samfunn

ROLF M. ANGELTVEDT, Faglig og administrativ leder, Helseutvalget for bedre homohelse

Hele talen.

Lesbiske og homofile er "usynlige", og denne usynlighet representerer kanskje den største utfordringen for norske politikkkutformere og helsebyråkrater, som arbeider med denne minoritetsbefolkningens helse og levekår. På samme måte som behandlingsapparatet har problemer med å se lesbiske og homofile pasienter, har helsebyråkratier eller forskningsmiljøer i liten grad evnet å ta inn over seg hvordan levekår og helse selv på begynnelsen av 2000- tallet kan variere med seksuell orientering.

Helseutvalget ønsker å utfordre nasjonale myndigheter, politikkkutformere, skole, helsevesen, rusomsorg og psykiatri til å inkludere homofili og homohelse spesielt både i sin tenkning og i sine strukturer/systemer slik at lesbiske og homofile kan fanges opp uten at helsepersonell og lærere må "våge" å spørre, eller at ansvaret for åpenhet blir pålagt lesbiske og homofile selv.

Nye metoder og tiltak må utvikles slik at særlig helsetjenesten er i stand til å fange opp de spesielle helseproblemene for homofile, lesbiske og bifile er utsatt for og på den måten utjevne helseforskjeller mellom majoritetssamfunnet og lesbiske, homofile og bifile. Og at dette særlig blir prioritert innenfor rusomsorg og psykiatrien i årene som kommer i tråd med Helse og omsorgskomiteens flertallsmerknad i behandlingen av Nasjonal strategi for å utjevne helseforskjeller.

Nyere representative studier understreker behovet for at SSB inkluderer spørsmål om seksuell orientering i sine regulære helseundersøkelser. En slik inkludering vil synliggjøre minoritetshelseproblematikk blant lesbiske og homofile – eksempelvis innenfor psykiatrien og i rusomsorgen. En slik inkludering vil dessuten synliggjøre det sammensatte ved lesbiske og homofiles livssituasjon. Representative befolkningsbaserte studier rekrutterer bredere enn miljøbaserte og gir derfor et mer nyansert bilde av risiko- og beskyttelsesfaktorer som kan forklare skjevfordelinger av levekår og helse også innad i denne sammekjønnsseksuelle populasjon. Helseutvalget er derfor takknemlig for BLDs initiativ mht. å igangsette en ny levekårsundersøkelse ti år etter NOVA 1999. På denne måten kan man studere utviklingen i levekår og helse i den homofile populasjonen og se eventuelle positive eller negative endringer som har skjedd i løpet av denne perioden.

Det har de siste 10 – 15 årene funnet sted en revolusjon innenfor forskning på sammekjønnsseksuelle kvinner og menns livssituasjon. Det er viktig å understreke at forskningen som har avdekket negative forskjeller i levekår blant homoseksuelle og heteroseksuelle også har avdekket at de fleste lesbiske og homofile lever svært gode liv. Ved å inkludere seksuell orientering i regulære statlige levekårs- og helseundersøkelser har man fått

tilgang til og kunnskaper om viktige sammekjønnsseksuelle livsformer som per definisjon ikke lar seg studere når inntaket er kvalitative eller kvantitative miljø- og nettverksbaserte undersøkelser – inklusive internett. Ved sine statistiske sannsynlighetsutvalg motvirker representative studier en innebygd tendens ved kvalitative eller kvantitative ikke-representative undersøkelser til å rekruttere fra smale og homogene segmenter av den sammekjønnsseksuelle populasjonen.

En slik inkludering av seksuell orientering i regulære nasjonale levekårsundersøkelser har også åpnet for sammenliknende studier av levekår og helse mellom heterofile og lesbiske/bifile/homofile.

Betydningen av en avklart identitet

Helseutvalgets helseforebyggende arbeid tar utgangspunkt i forskningsbasert kunnskap og fokuserer på sammenhenger mellom miljø og identitet. Like lite som det er tilfeldig hvem som strever med psykiske vansker er det ikke tilfeldig hvem som strever med dårlige levekår og helse blant bi- og homoseksuelle kvinner og menn. Det handler om tunge samfunnsmessige strukturer, seksuelle erfaringer og om muligheter til motstand og mestring ved iscenesettelser av egen homoseksualitet.

Helseutvalget har siden 1983 hatt seksualitets- og identitetsproblematikk som viktige fokusområder for sitt hiv-forebyggende arbeid i Norge. Fra og med 2003 har vi hatt psykisk helse og rus som nye og viktige satsningsområder. Bakgrunnen for dette er at ny generasjon representative helseundersøkelser har dokumentert en skjevfordelig av psykisk helse mellom lesbiske/homofile og den heterofile majoritetsbefolkningen. Etter at NOVA rapporten *Levekår og livskvalitet blant lesbiske kvinner og homofile menn* (Kristiansen, Hegna, Moseng 1999) ble utgitt, ble psykisk helse og selvmordsproblematikk for alvor ble satt på dagsorden i vår organisasjon. Rapporten ble laget på oppdrag fra Barne- og familiedepartementet. Funnene i rapporten skapte store bølger når den ble presentert våren 1999. Det var særlig omfanget av selvmordsforsøkene og rus i gruppen blant unge under 25 år som sjokkerte. Men, lite eller ingenting har skjedd i offentlig sektor for å fange opp disse utfordringene.

Skjevfordeling

Data fra *Skeive dager 2003– en rusundersøkelse* (Moseng 2003) er en sterk indikator på om at for mange kvinner og menn handler ikke sex alltid om kjærlighet og lek, men også om blodig alvor da særlig i forhold til skam- og identitetsproblematikk. Det er kun et mindretall som opplever livet som lesbisk og homofil som belastende. Et hovedfunn i rusundersøkelsen er imidlertid at et entydig homoseksuelt avvik synes å være betydelig lettere å leve med enn halvveis konformitet i forhold til de sterke forventninger om en heteroseksuell karriere som gjennomsyrrer det norske samfunnsliv. På samme måte som de første internasjonale representative undersøkelser, antyder *Skeive dager 2003* at det er kvinner og menn forstår seg selv som biseksuelle eller som har sex med personer av det samme kjønn uten å definere seg som entydig heteroseksuelle eller homoseksuelle, som per i dag er mest plaget av alkohorelaterte vansker, psykiske og somatiske helseplager og suicid. Kvinner og menn som ikke ønsker å bli kategorisert seksuelt er dessuten overrepresentert mht. selvdestruktiv atferd når det gjelder usikker sex og derfor muligens også hiv og aids (Moseng 2005).

Usynlig i helsevesenet

Betydningen av uklare identiteter, eller skam og identitetsproblematikk er kjente risikofaktor for behandlere i psykiatrien. Hvilke strukturer bidrar til at seksuell orientering blir ignorert

eller blir oppfattet som lite relevant, og dermed oversett slik at lesbiske, bifile og homofile blir usynlige i hjelpeapparatet?

Forhold som påvirker dette synes å være åpenhet omkring sivil status og forholdet til ulike homofile miljøer, samt hvordan man innretter og balanserer privatlivet i forhold til det heterofile majoritetssamfunnet og offentlighetskulturen forøvrig. Det å tilhøre en seksuell minoritet eksponerer gruppen for livserfaringer som kan ha betydning for hvordan de evner å håndtere kjærlighet, samliv, sex og identitet.

"Komme ut"

Tilbakemeldinger fra våre samtalegrupper og seminarer, særlig blant de yngste, er at en betydelig minoritet sliter med skam, skyld og "komme ut" problematikk. Mangel på mestring av åpenhet i en heteronormativ tilværelse bidrar til skam og skyldfølelse. Denne skammen tar opp plassen til vår egen selvfølelse, og kan bidra hvis den får stor nok plass til selvforakt og dårlig selvbilde. Et eksempel på et av våre psykisk helseforebyggende prosjekter er "Late bloomers" – en samtalegruppe for menn og kvinner som sliter med sen "komme ut" - problematikk i voksen alder. Denne gruppen lever store deler av sine heterofile liv i ekteskap og da ofte med barn. En "komme ut" - prosess i godt voksen alder inneholder de samme prosessene som unge i samme situasjon opplever. Forskjellen er at skyld- og skamfølelsen er desto større og kan ha en mer alvorlig karakter.

Fravær i offentlige planer

Homofiles helse har på 1980- og 1990-tallet i hovedsak handlet om hiv og aids og menn som har sex med menn. Forskningsresultatene peker på at perspektivet bør utvides til å gjelde lesbiske kvinner og helseproblemer generelt. Et slikt utvidet helseperspektiv bør inkludere psykisk helse, suicid, misbruk av narkotiske stoffer og alkohol.

Det er nå gått åtte år siden NOVA dokumenterte en høyere omfang av selvmordsforsøk blant unge lesbiske og homofile enn i den generelle befolkningen. Selv med en egen Stortingsmelding har lite skjedd hos politikutformere - og i praksisfeltet. Riktig nok ga St.meld. 25 (2000-2001) et tydelig signal om at lesbiske og homofile er en utsatt gruppe som bør tas alvorlig i det selvmordsforebyggende arbeidet. Og i oppfølgingsprosjekt *Tiltak mot selvmord* (2000-2002) ble lesbiske og homofile inkludert som én av fem utsatte grupper.

Dessverre finner vi imidlertid ikke at disse signalene er tatt hensyn til i det praktiske selvmordsforebyggende arbeidet i Norge – eksempelvis i i retningslinjene som er utarbeidet av Statens Helsetilsyn. (*Rutiner for registrering, behandling og oppfølging av pasienter innlagt i norske sykehus etter parasuicid*). Denne problemstillingen har heller ikke blitt nevneverdig fulgt opp i Opptappingsplanen for psykisk helse (1999-2008).

Det framgår av Opptappingsplanen for psykisk helse, hvor problematikk rundt seksuell orientering nesten er usynlig, at det skal bevilges midler til kompetansehevede tiltak for å styrke kunnskapen om kjønnsidentitet og seksualitet, herunder homofili. Og når tilgangen og kompetansen i tjenesteapparatet kvalitets- og kvantitetsmessig blir bedre, regner regjeringen med at tilbudet til lesbiske og homofile blir styrket som en del av den ordinære helsetjenesten. Er dette tilstrekkelig for å utjevne skjevfordelingen av selvmord og levekår? Dette er gode generelle intensjoner, som synes å bli glemt i det praktisk helsefremmende og forebyggende arbeidet. Uten å vite når det er relevant å ta opp eller avdekke seksuell orientering vil ikke etter vår mening økt kunnskap alene om målgruppen være tilstrekkelig. I stortingsets behandling av

St.meld. nr. 20 (2006–2007) *Nasjonal strategi for å utjevne sosiale helseforskjeller* ble følgende flertallsmerknad fra Helse- og omsorgskomiteen vedtatt:

”Komiteen vil også framheve at helsetjenesten må være oppmerksom på plager og sykdommer som særlig rammer enkelte grupper eller minoriteter. Dette kan forebygge uheldige spiraler av helseproblemer og sosial ekskludering. Som gruppe har homofile og lesbiske større belastninger enn gjennomsnittet av befolkningen. Spesielt kommer deler av gruppen dårligere ut når det gjelder rusmiddelmisbruk, psykiske helseplager og selvmord. Komiteen er enig i at det er behov for mer kunnskap om hvordan helsetjenesten er i stand til å fange opp de spesielle helseproblemene for homofile, lesbiske og bifile.

Komiteens flertall, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Høyre, Sosialistisk Venstreparti, Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Venstre, mener det er viktig at denne gruppa sikres likeverdige helsetjenester. Plager og sykdommer som kan relateres til seksuell orientering, bør tas opp i de sammenhenger der det er relevant. Helsetjenestenes kompetanse på dette området bør styrkes, og sammenhengen mellom helseproblemer og seksuell orientering bør gjøres bedre kjent i helsetjenestene”. (Innst.S.nr.240 (2006-2007)).

2.2 Mental health concerns and quality of life among sexual orientation minorities in the United States: Findings from recent general population surveys¹.

SUSAN D. COCHRAN, Professor, Ph.D., M.S., Department of Epidemiology, University of California Los Angeles School of Public Health

Sammendrag av presentasjon.

There are few topics that draw more controversy than homosexuality, especially in the United States (Cochran, 2001). Reflecting this, North American survey researchers, both from Canada and the United States, were until quite recently generally loathe to measure markers of sexual orientation in general population-based surveys. These researchers raised a variety of concerns including: 1) that such measurement would cause problems in survey administration and data quality (e.g., early break-off, invalid measurement, lack of statistical power to detect sexual orientation-related differences given the base rate of minority sexual orientation in the population) and 2) little data existed to support a rationale for why measurement of sexual orientation might be relevant.

However, over the past decade with the increasing practice by both governmental and research university-based entities in Canada and the United States to include sexual orientation assessment in population-based surveys, findings are beginning to emerge, suggesting that the

¹ Paper presented at the Conference on Quality of Life/level of Living of the Gay and Lesbian Population, Oslo, Norway, 13 and 14 September 2007. This work is supported by the National Institute of Drug Abuse (DA 15539) and the National Institute of Mental Health (MH 61774). Correspondence should be addressed to Susan Cochran, Ph.D., M.S., Department of Epidemiology, Box 951772, 650 Charles Young Drive, UCLA School of Public Health, Los Angeles, CA 90095-1772 (Email: cochran@ucla.edu; phone: (310) 206-9310; FAX: (310) 206-6039).

measurement of sexual orientation markers, when done appropriately, generally occurs with no harmful effects on survey quality. Further, the results clearly document that sexual orientation, like other highly relevant personal characteristics, such as age, gender or race, shapes individuals' risks for quality of life harm.

Data from these new studies reveal that most lesbians, gay men, and bisexual individuals in the U.S.² lead happy (Nellos, Cochran, & Mays, 2002), healthy (Cochran & Mays, 2007), and productive lives (Cochran, Mays, Brown, & Ponce, under review). But evidence across epidemiologic studies also suggests that minority sexual orientation might function as a risk indicator for some psychiatric health disparities. This includes an increased risk of suicide attempts across the lifespan (Cochran & Mays, 2000a; Cochran, Mays, Alegria, Ortega, & Takeuchi, 2007; Eisenberg & Resnick, 2006; Faulkner & Cranston, 1998; Garofalo, Wolf, Wissow, Woods, & Goodman, 1999; Gilman et al., 2001; Herrell et al., 1999; Remafedi, French, Story, Resnick, & Blum, 1998; Russell & Joyner, 2001). Whether this is associated with higher rates of completed suicide is as yet unknown. Evidence also suggests that individuals with markers of homosexuality (e.g., histories of same gender sexual partners or identification as lesbian, gay, or bisexual) are more likely to experience major depression, generalized anxiety disorder, panic attacks, and substance use dependency disorders (Burgard, Cochran, & Mays, 2005; Cochran, 2001; Cochran, Ackerman, Mays, & Ross, 2004; Cochran, Keenan, Schober, & Mays, 2000a; Cochran & Mays, 2000b, 2000c, 2007; Cochran et al., 2007; Cochran, Mays, & Sullivan, 2003; Drabble, Midanik, & Trocki, 2005; Mills et al., 2004). Further, there is some tentative evidence that mental and substance use-related services are utilized at higher rates by individuals who also report markers of homosexuality (Cochran, Keenan, Schober, & Mays, 2000b; Cochran et al., 2003; Drabble et al., 2005).

Why there is apparently greater risk for common psychiatric disorders and suicidal symptoms is still unclear but might accrue from 3 possible sources: social adversity borne of stigma and discrimination, differences in experiences across the lifespan, and differences in the ways in which social factors, normally protective for mental health, function when the person involved is not heterosexual.

Evidence from numerous public opinion polls clearly demonstrates continuing antipathy toward homosexuality among about half of persons in the U.S.A. (Bowman & Foster, 2006). The effects of these negative opinions are reflected in the higher reported rates of discrimination seen among lesbian, gay, and bisexual individuals as compared to heterosexual women and men (Kaiser Family Foundation, 2001; Mays & Cochran, 2001). When sexual orientation-related levels of perceived discrimination are adjusted for, much of the difference in psychiatric risk attenuates (Mays & Cochran, 2001) suggesting that some of the mental health disparities may be due to higher levels of social adversity affecting sexual orientation minorities.

While social adversity and discrimination are perhaps the most frequently invoked reasons for the observed differences in mental health morbidity, differences in individuals' lives and life course trajectories may also play a role in creating this vulnerability. One of the individual differences that probably first comes to mind is the ongoing HIV epidemic. Prevalence of HIV infection among gay men is estimated currently at more than 20% among gay men living in California (Cochran & Mays, 2007). A second factor may be higher rates of illicit drug

² I will restrict my discussion to findings obtained from studies conducted in the U.S.A.

(primarily marijuana) among sexual orientation minorities as compared to heterosexuals (Cochran et al., 2004) and alcohol use among lesbians and bisexual women as compared to heterosexual women (Cochran et al., 2000b; Drabble et al., 2005). But it is important to also underscore that the group of individuals classified as sexual orientation minorities is quite heterogeneous.

Recent evidence suggests that the higher observed risk is not homogeneously experienced within all age groups of sexual orientation minorities or across all segments of this subpopulation. For example, we (Cochran & Mays, 2007) recently reported that rates of psychological distress are higher among homosexually experienced heterosexuals and bisexuals when compared to exclusive heterosexuals. Both lesbians and gay men do not differ in their levels of psychological distress from those reported by heterosexual adults.

Finally, another broad reason that may underlie the disparity in morbidity risks linked to sexual orientation is, for want of a better descriptor, differences in the functioning of social structures. Many social structures such as marriage or family provide protective resources for individuals. We know that lesbians and gay men, especially gay men, have a lower participation rate in committed relationships (Cochran et al., under review). But even when lesbians and gay men enter into relationships there is some evidence that the protective power of these relationships may be less—and it might have little to do with their own efforts at creating a positive relationship. For example, public opinion poll data suggest that the great majority of Americans in the United States do not view gay couples, even those raising children, as being ‘a family’ (Bowman & Foster, 2006). So, even if gay people create a stable relationship and begin to include children within these relationships, the majority of their neighbours are likely not to confer on them the status of being a family with all the expectations of support and nurturance from society that being a family brings.

It should come as no surprise that sexual orientation matters. Other important personal attributes, such as age, gender, and race or ethnicity are also associated with differential risks for different quality of life concerns. It is the why of this difference that we are currently less sure of. Population-based studies of the effects of sexual orientation on quality of life offer a unique opportunity to examine how the social environment affects the physical and mental health of individuals. Findings to date strongly suggest that this subpopulation is vulnerable to the harmful effects of social marginalization.

References

- Bowman, K., & Foster, A. (2006). *Attitudes about homosexuality and gay marriage*. Washington, DC: American Enterprise Institute.
- Burgard, S. A., Cochran, S. D., & Mays, V. M. (2005). Alcohol and tobacco use patterns among heterosexually and homosexually experienced California women. *Drug and Alcohol Dependence*, 77(1), 61-70.
- Cochran, S., Mays, V. M., Brown, E. R., & Ponce, N. A. (under review). The demography of sexual orientation in California.
- Cochran, S. D. (2001). Emerging issues in research on lesbians' and gay men's mental health: Does sexual orientation really matter? *American Psychologist*, 56(11), 931-947.
- Cochran, S. D., Ackerman, D., Mays, V. M., & Ross, M. (2004). Patterns of drug use among homosexually active men and women in the 1996 NHSDA. *Addiction*, 99(8), 989-998.

- Cochran, S. D., Keenan, C., Schober, C., & Mays, V. M. (2000a). Estimates of alcohol use and clinical treatment needs among homosexually active men and women in the U.S. population. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68(6), 1062-1071.
- Cochran, S. D., Keenan, C., Schober, C., & Mays, V. M. (2000b). Estimates of alcohol use and clinical treatment needs among homosexually active men and women in the U.S. population. *J Consult Clin Psychol*, 68(6), 1062-1071.
- Cochran, S. D., & Mays, V. M. (2000a). Lifetime prevalence of suicide symptoms and affective disorders among men reporting same-sex sexual partners: results from NHANES III. *Am J Public Health*, 90(4), 573-578.
- Cochran, S. D., & Mays, V. M. (2000b). Lifetime prevalence of suicide symptoms and affective disorders among men reporting same-sex sexual partners: results from NHANES III. *American Journal of Public Health*, 90(4), 573-578.
- Cochran, S. D., & Mays, V. M. (2000c). Relation between psychiatric syndromes and behaviorally defined sexual orientation in a sample of the US population. *American Journal of Epidemiology*, 151(5), 516-523.
- Cochran, S. D., & Mays, V. M. (2007). Is sexual orientation a risk factor for physical health complaints? Results from the California Quality of Life Survey. *American Journal of Public Health*.
- Cochran, S. D., Mays, V. M., Alegria, M., Ortega, A., & Takeuchi, D. T. (2007). Mental health and substance use disorders among Latino and Asian American lesbian, gay, and bisexual adults. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*.
- Cochran, S. D., Mays, V. M., & Sullivan, J. G. (2003). Prevalence of mental disorders, psychological distress, and mental health services use among lesbian, gay, and bisexual adults in the United States. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71(1), 53-61.
- Drabble, L., Midanik, L. T., & Trocki, K. (2005). Reports of alcohol consumption and alcohol-related problems among homosexual, bisexual and heterosexual respondents: results from the 2000 National Alcohol Survey. *Journal of Studies on Alcohol*, 66(1), 111-120.
- Eisenberg, M. E., & Resnick, M. D. (2006). Suicidality among Gay, Lesbian and Bisexual Youth: The Role of Protective Factors. *Journal of Adolescent Health*, 39(5), 662-668.
- Faulkner, A. H., & Cranston, K. (1998). Correlates of same-sex sexual behavior in a random sample of Massachusetts high school students. *American Journal of Public Health*, 88(2), 262-266.
- Garofalo, R., Wolf, R. C., Wissow, L. S., Woods, E. R., & Goodman, E. (1999). Sexual orientation and risk of suicide attempts among a representative sample of youth. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 153(5), 487-493.
- Gilman, S. E., Cochran, S. D., Mays, V. M., Hughes, M., Ostrow, D., & Kessler, R. C. (2001). Risk of psychiatric disorders among individuals reporting same-sex sexual partners in the National Comorbidity Survey. *Am J Public Health*, 91(6), 933-939.
- Herrell, R., Goldberg, J., True, W. R., Ramakrishnan, V., Lyons, M., Eisen, S., et al. (1999). Sexual orientation and suicidality: a co-twin control study in adult men. *Archives of General Psychiatry*, 56(10), 867-874.
- Kaiser Family Foundation. (2001). *Inside-OUT: A Report on the Experiences of Lesbians, Gays and Bisexuals in America and the Public's Views on Issues and Policies Related to Sexual Orientation*. Retrieved 9/15/2007, 2007, from <http://www.kff.org/kaiserpolls/loader.cfm?url=/commonspot/security/getfile.cfm&PageID=13875>
- Mays, V. M., & Cochran, S. D. (2001). Mental health correlates of perceived discrimination among lesbian, gay, and bisexual adults in the United States. *Am J Public Health*, 91(11), 1869-1876.
- Mills, T. C., Paul, J., Stall, R., Pollack, L., Canchola, J., Chang, Y. J., et al. (2004). Distress and depression in men who have sex with men: the Urban Men's Health Study. *American Journal of Psychiatry*, 161(2), 278-285.
- Nellos, C., Cochran, S. D., & Mays, V. M. (2002). *Trends in life satisfaction among individuals reporting same-gender sexual behavior in the 1988-2000 General Social Survey* Paper presented at the American Public Health Association Meetings, Philadelphia, PA.

- Remafedi, G., French, S., Story, M., Resnick, M. D., & Blum, R. (1998). The relationship between suicide risk and sexual orientation: Results of a population-based study. *American Journal of Public Health, 88*(1), 57-60.
- Russell, S. T., & Joyner, K. (2001). Adolescent sexual orientation and suicide risk: evidence from a national study. *American Journal of Public Health, 91*(8), 1276-1281.

2.3 Hälsa på lika villkor, erfarenheter från en svensk kontext.

*ANN-CHRISTINE JONSSON, Avdelningschef, Avdelningen för levnadsvanor
Statens folkhälsoinstitut, Sverige*

Sammendrag av inledning.

2003 fick Statens folkhälsoinstitut (FHI) i uppdrag av dåvarande regering att undersöka hälsosituationen för homo och bisexuella samt att föreslå åtgärder. Som ett led i detta uppdrag genomförde Statens folkhälsoinstitut två kvantitativa undersökningar, den nationella folkhälsoenkäten och en Internetbaserad webbenkät. Resultaten från dessa undersökningar sammanställdes sedan i rapporten *"Hälsa på lika villkor? -hälsa och livsvillkor bland hbt-personer"*.

Undersökningarna visade att en övervägande del av hbt-personerna hade en god hälsa. Men det var en betydligt större andel med sämre hälsa bland hbt-personer än i den övriga befolkningen. Studierna visade också på stora skillnader inom gruppen hbt-personer. Transpersoner hade nästan genomgående den sämsta hälsan, följt av bisexuella, och/eller homosexuella.

Det var lika vanligt att rapportera ett bra hälsotillstånd bland homo och/eller bisexuella män som bland män i den övriga befolkningen. Däremot fanns dock stora skillnader bland kvinnor. Det var framförallt de äldre homo och/eller bisexuella kvinnorna i åldern 45-64 år som rapporterade dålig hälsa. Även de yngre männen i åldrarna 16-29 år, rapporterade i större utsträckning dålig hälsa än övriga befolkningen.

Särskilt anmärkningsvärt var att den psykiska hälsan var markant sämre bland hbt-personer. Andelen med nedsatt psykiskt välbefinnande var dubbelt så stor bland homo- och eller bisexuella personer i jämförelse med övriga befolkningen. Bisexuella och transpersoner rapporterade sämre psykiskt välbefinnande än homosexuella, framförallt de yngre i åldern 16-29 år. I jämförelse med övriga befolkningen var också ångslan, oro, och ångest mycket vanligare bland homo och eller bisexuella personer, framförallt bland kvinnor. Homo eller bisexuella i åldrarna 16-29 och 45-64 år rapporterade också känslor av stress, samt svåra sömnbesvär i högre utsträckning än övriga befolkningen. Studierna visade vidare att det bland homo- och/eller bisexuella personer var mycket vanligare att ha övervägt att ta sitt liv i jämförelse med övriga befolkningen, framförallt bland homo och/eller bisexuella i åldrarna 16-29 år. Andelen självmordsförsök var dubbelt så stor bland homo och eller bisexuella personer som i övriga befolkningen. Hälften av alla transpersoner hade någon gång övervägt att ta sitt liv. Transpersoner hade också i större utsträckning än homo- och bisexuella försökt ta sina liv.

Referanser

Roth Niklas (2006) "Hälsa på lika villkor? :hälsa och livsvillkor bland HBT-personer/ Niklas Roth, Gunnel Boström och Karin Nykvist
Stockholm: Statens folkhälsoinstitut
ISBN:91-7257-453-4

Rapporten är en delstudie i regeringsuppdraget att analysera samt ge förslag till HBT-personers hälsosituation som finns redovisat på FHI:s hemsida:
http://www.fhi.se/upload/ar2005/uppdrag/uppdraghbt_a200519_0512.pdf

2.4 Vold mot lesbiske og homofile tenåringer - Data fra Ung i Oslo 2006 og Ung i Norge 2002

BERA ULSTEIN MOSENG, Forsker, Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA)

Sammendrag av innledning.

NOVA-rapporten *Vold mot lesbiske og homofile tenåringer – En representativ undersøkelse av omfang, risiko og beskyttelse* er den første i Norge som studerer voldsproblematikk blant unge sammekjønnsselskende tenåringer i et helse- og levekårsperspektiv. Dette innebærer å se forekomst av vold i sammenheng med psykisk helse, bruk av rusmidler, seksuell livsform etc.. I noen grad belyses også forekomsten av mobbing og trusler. Analysen baserer seg på databasen Ung i Oslo 2006 – og som referanse Ung i Norge 2002. Databasen Ung i Oslo er et nytt, omfattende og representativt datamateriale fra NOVA som omhandler livssituasjonen til et nettutvalg på 11 519 elever fra 9. og 10 trinn i ungdomsskolen samt 1. trinn på videregående skole i Oslo. Hovedtyngden informanter befinner seg i aldersspennet 14-16 år. Den representative befolkningsbaserte undersøkelsen Ung i Norge 2002 omhandler livssituasjonen til 11 631 ungdomsskole- og gymnaselver i Norge i aldersgruppen 13-19 år.

Spørsmålet denne undersøkelsen stiller på bakgrunn av nevnte data er hvorvidt lesbiske, bifile og homofile tenåringer er mer utsatt for mobbing, trusler og vold enn de som er heteroseksuelt identifiserte. Den belyser videre andre faktorer knyttet til helse og levekår som kjennetegner de som utsettes for vold. Et viktig anliggende er å identifisere hvem det er som utøver vold mot lesbiske og homofile. Materiale gir ikke grunnlag for å si noe om volden er motivert av offerets seksuelle orientering (såkalt hatkriminalitet). Analysen gir imidlertid grunnlag for å gjøre forsiktige antakelser om dette fenomenet.

Et hovedfunn i Ung i Oslo 2006 er at unge sammekjønnsselskende tenåringer i Oslo er en særlig sårbar gruppe når det gjelder å være utsatt for daglig mobbing, systematiske trusler og vold. Denne skjevfordelingen er påtakelig i forhold til tenåringer i Oslo som identifiserer seg som heterofile, men også i forhold til sammekjønnsseksuelle tenåringer i Norge generelt. Én av tyve lesbiske/bifile tenåringsjenter og én av fem homofile/bifile tenåringsgutter oppgir at de har blitt utsatt for daglig mobbing det siste året i Oslo. To av ti lesbiske/bifile og fire av ti homofile/bifile oppgir å ha vært utsatt for vold som krevde legebehandling siste året. Andelen er fire ganger større enn blant heterofilt identifiserte tenåringer.

Data fra Ung i Norge 2002 og Ung i Oslo 2006 er ikke direkte sammenliknbare fordi seksuell orientering måles på forskjellig måter i de to undersøkelsene. Kategoriene som blir sammenliknet er selvidentifiserende lesbiske/bifile/homofile tenåringer (Ung i Oslo 2006) og tenåringer som oppgir at de har hatt homoseksuell (Ung i Norge 2002). Likevel er det verdt å merke seg at andelen sammekjønnsselskende i Oslo i 2006 som har vært utsatt for vold som krevde legebehandling, er dobbelt så stor som den tilsvarende andelen i Ung i Norge undersøkelsen fra 2002. Noe av disse forskjellene kan skyldes forskjeller i livsformer.

Eksempelvis er det i Oslo flere utelivsarenaer og tenåringer som beveger seg i Oslo som byrom kan lettere unndra seg sosial kontroll. Større grad av åpenhet om seksuelle orientering blant lesbiske, bifile og homofile tenåringer i Oslo kan også ha påvirket fordelingen av vold. Det kan

videre være grunn til å tro at deler av disse forskjellene gjenspeiler forskjeller i alderssammensetning mellom de to undersøkelsene. Det er kun elevene på videregående som er blitt spurt om homoseks i Ung i Norge – dvs. at de stort sett befinner seg i aldersgruppen 16-18 år. Muligens antyder skjevfordelingen av levekår og helse i Ung i Oslo at det kan være enda vanskeligere å mestre livssituasjonen som sammekjønnsselskende tidlig i ungdomsårene enn i tenårenes siste halvdel.

Denne rapporten identifiserer unge sammekjønnsselskende tenåringer som en særlig sårbar gruppe i den lesbiske/bifile/homofile minoritetsbefolkningen. Å forstå seg selv som lesbisk/bifil/homofil tidlig i tenårene er assosiert med en betydelig større risiko for det å bli mobbet eller det å bli slått. De funn og data om sammenhenger mellom vold og seksuell orientering som framkommer ved Ung i Oslo må tolkes på bakgrunn av at de 11 519 deltakerne befinner seg i tenårenes første halvdel. De som forstår seg selv som lesbiske, bifile og homofile i Ung i Oslo representerer en meget særegen gruppe – nemlig det mindretallet lesbiske og homofile som har fått identiteten på plass og er seksuelt aktive en god del før det sammekjønnsselskende og heterofile gjennomsnittet. Det er altså snakk om en spesiell gruppe. Når lesbiske, bifile og homofile 14- til 16- åringer i Oslo oppgir å være mer utsatt for trusler og vold enn heterofile må dette forstås i lys av deres seksuelle forhistorie: dobbelt så mange har debutert seksuelt sammenliknet med heterofile ungdommer og én av fem av de lesbiske/bifile jentene og halvparten av de homofile/bifile guttene *som har debutert* oppgir å ha hatt sex før de fylte 11 år. I levekårs- og helseforskning er en tidlig seksualdebut assosiert med en overrepresentasjon av dårlige levekår og dårlig helse. Slike statistiske sammenhenger mellom tidlig seksualdebut, tidlig rusmiddeldebut og eksempelvis utsatthet for vold sier imidlertid ingenting om retningen på slike sammenhenger eller noe om mulige årsaksforhold. Det er det viktig å være klar over.

De siste to årene har det i mediene blitt fokusert mye på hatkriminalitet mot sammekjønnssesksuelle menn og kvinner. Dette framstilles gjerne som ”blind vold”, ofte som overfall på åpen gate og hvor gjerningsmannen er en ukjent. Det framgår imidlertid at unge lesbiske, bifile og homofile som regel er utsatt for vold fra mennesker som de kjenner eller er i nær familie med. Det vanligste blant heterofile tenåringer synes å være at de blir involvert i voldsepisoder med annen ungdom. Så er også tilfelle blant sammekjønnssesksuelle tenåringer.

En av de mest påfallende forskjellene i forhold til heterofile tenåringer er hvor mange unge lesbiske/bifile/homofile tenåringer som oppgir å ha vært utsatt for vold fra egne foreldre. Blant heterofile tenåringer er andelen som oppgir å ha opplevd hjemmebasert vold forsvinnende liten – to prosent av jentene og tre prosent av guttene svarer at de har opplevd dette siste året. Blant lesbisk/bifil/homofil ungdommer er andelen fire ganger større.

Omlag én av ti heterofile tenåringer oppgir at de noen gang har mottatt hjelp fra barneverntjenesten, mens én av fire lesbiske/bifile tenåringsjenter og én av tre homofile/bifile tenåringsgutter svarer det samme. Sett på bakgrunn av at lesbiske, bifile og homofile tenåringer er overrepresentert i voldsstatistikken, samt andre negative indikasjoner på levekår og helse, er det ikke overraskende at sammekjønnsselskende også er skjevfordelt mht. bruk av barnevernstjenester.

Noe av skjevfordelingen av voldsutsatthet mellom sammekjønnsselskende i Ung i Oslo 2006 og landsdekkende undersøkelser som Ung i Norge 2002 – kan også handle om storbyproblematikk. Ung i Oslo dokumenterer at lesbiske/bifile/homofile tenåringer synes å ”henge i byen” langt mer enn tenåringer som forstår seg selv som heterofile. De drar oftere inn

til sentrumskjernen "City" etter skoletid, de henger oftere på gatehjørner og en del av dem klarer muligens også å snike seg inn eller blir sneket inn på homoutesteder eller på noen av homomiljøenes gråsonerearenaer. Det synes som om voldsepisoder blant sammekjønnsseksuelle klarere er assosiert med det å "henge mye i byen" enn blant heteroseksuelle tenåringer. Heterofile tenåringers byaktiviteter synes dessuten ikke å være forbundet med like stor risiko for å bli utsatt for vold – muligens fordi de beveger seg på andre og mindre risikofylte utelivsarenaer enn sammekjønnsseksuelle tenåringer.

Ung i Oslo 2006 antyder at de sammenhenger mellom det å "henge i byen" og risiko for å bli utsatt for vold blant sammekjønnsseksuelle må forstås i perspektiv av rusproblematikk. Lesbiske/bifile/homofile oppgir oftere enn heterofile at de i forbindelse med bruk av rusmidler er blitt utsatt for vold. En slik overrepresentasjon av vold og rusmidler kan forstås i perspektiv av at sentralt i homomiljøet i Oslo står en utelivs- og partyarena, hvor alkohol og også ulike former for dop er lett tilgjengelig. Deltakerne i Ung i Oslo er alt for unge til å komme inn på kommersielle utesteder, men det framgår av undersøkelsen at de har god tilgang på dop.

Blant heterofilt identifiserte osloungeommer er det å ruse seg på narkotiske stoffer svært lite utbredt. Med unntak for hasj bruker heterofile ungdommer i Oslo nærmest ikke narkotiske stoffer. Hvis de ruser seg ruser de seg på alkohol. Sammenlikner man ukentlig bruk blir kontrasten mellom *lesbisk*/bifile/homofile og heterofile osloungeommer stor.

Data fra Ung i Oslo 2006 antyder at lesbiske, bifile homofile som bruker narkotiske stoffer, bruker dem ofte og omlag to til tre prosent av de lesbiske/bifile jentene svarer at de har brukt hasj, ecstasy, amfetamin eller heroin mer enn 50 ganger siste året. Andelen homofile/bifile gutter som svarer det samme er dobbelt så stor.

Referanser

Moseng, Bera Ulstein (2007): Vold mot lesbiske og homofile tenåringer– En representativ undersøkelse av omfang, risiko og beskyttelse. Ung i Oslo 2006. NOVA-rapport 19/07. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, Oslo: http://www.nova.no/asset/2822/1/2822_1.pdf

3. PRAKSIS OG ENDRING

3.1 Introduksjon

BEATE GANGÅS, Likestillings- og diskrimineringsombud

Sammendrag av innledning.

Likestillings- og diskrimineringsombudet behandler enkeltsaker om diskriminering og skal være en pådriver når det gjelder bekjempelse av usakelig forskjellbehandling på grunn av seksuell orientering. Når det gjelder homofiles vern mot diskriminering, er ombudets mandat som lovhåndhever begrenset til arbeidslivet og boligsektoren.

Ombudet mottar få klage- og veiledningssaker som gjelder diskriminering på grunnlag av seksuell orientering. Jeg er overbevist om at det foregår mye mer diskriminering og trakassering enn det våre statistikker viser. Av de sakene vi mottar er det en overvekt som faller utenfor ombudets mandat og som vi derfor ikke kan behandle som klagesaker. Vi har imidlertid en utvidet veiledningsplikt også på samfunns- og rettsområder som faller utenfor lovhåndheverrollen.

Dagens lovverk er ikke godt nok. Henvendelsene vi får inn synliggjør at diskrimineringsvernet for lesbiske og homofile er ufullstendig og utilstrekkelig. Vi må snarest få et helhetlig diskrimineringsvern også når det gjelder seksuell orientering. Det er også viktig at sanksjonsmulighetene til ombudet vurderes. Blant annet er det nødvendig å se på hvilke reaksjoner som kan bidra til å forebygge og bekjempe trakassering.

Et godt lovverk og muligheter for sanksjoner hvis lovverket overtres, har altså stor betydning. Men en vel så viktig oppgave for oss, og for alle som er opptatt av å bekjempe diskriminering og trakassering av lesbiske og homofile, er å jobbe for bevisstgjøring i de nære omgivelsene.

Utfordringene og problemene lesbiske, homofile og bifile møter i dagliglivet; for eksempel i skole, fritid og arbeidsliv, må gjøres til et tema som kan diskuteres bredt og åpent, der de er. Bare slik kan det utvikles en større forståelse for hvilke mekanismer det er som skaper og opprettholder diskriminering, trakassering og utestenging. Og bare slik er det mulig å finne frem til effektive virkemidler for å forhindre en slik praksis.

De to neste innleggene bidrar begge til å skape forståelse og grunnlag for åpen diskusjon om hvordan trakassering og diskriminering kan bekjempes.

3.2 The social exclusion of young lesbian, gay, bisexual and transgender people in Europe, and guidelines for their social inclusion

BRUNO SELUN, Board member, IGLYO³

Sammendrag av innledning.

IGLYO first presented their recently-published *Report on the Social Exclusion of LGBT young people in Europe* (ILGA-Europe and IGLYO, 2006). Key findings from this report are that the widespread social exclusion of LGBT young people in Europe occur mainly at school (reported by 61.2%), followed closely by family (51.2%), community (37.7%), and friends circle (29.8%). The main aspect of young people's social exclusion are:

- Invisibility (lack of information, lack of public image and acknowledgement of non-heterosexuality);
- Mental health-related issues (such as substance abuse, eating disorders, depression, and self-harm including suicide);
- Heteronormativity (the blanking out of homosexuality as a valid identity in all societal spheres).

The second part of the presentation focused on 10 guidelines for the amelioration of young LGBT people's lives, based on guidelines developed by young people themselves at a joint IGLYO-OBESSU seminar in April 2007 (to be published soon). The guidelines were:

1. Implementation of LGBT rights as human rights, as well as compulsory human rights education
2. Sexual education to become sexual and emotional education
3. Adaptation of the curriculum to reflect the diversity and complexity of reality
4. Anti-bullying policies to be implemented along four central points (Make the policy known publicly, report incidents, take action after they occurred, and log incidents and their response)
5. Information and support should be friendly, reliable and available to young people
6. The school community (parents, teaching and non-teaching staff, local community, State and religious authorities, etc.) must be supportive of efforts towards the inclusion of LGBT issues in mainstream education
7. Strong alliances between LGBT organisations, school student organisations and teacher unions
8. The right for everyone to work and learn in a safe environment

³ IGLYO is the International Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer Youth and Student Organization. It was created in 1984 as a reaction to the need for better co-operation among local, regional and national LGBTQ (lesbian, gay, bisexual, transgender and queer) youth and student organizations. Today the IGLYO network is an important meeting point for LGBTQ youth in the European region, having member organizations in almost every European country and beyond. IGLYO is registered in Amsterdam, the Netherlands.

9. Mainstream LGBT issues into general policy-making for the protection of the younger generations
10. Participation is essential: no work for young LGBT people's rights can work without the active participation from young people themselves

Reference:

The Social Exclusion report is available to download for free from IGLYO's website:

<http://www.iglyo.com/content/activities/sexexclusion.html>.

3.3 Ett val mellan pest och kolera: tystnadens tyranni eller lögnernas förbannelse?

HANS YTTERBERG, Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning (HomO)

Sammendrag av innledning.

Ombudsmannen gav en generell översikt av sitt uppdrag i Sverige. Ombudsmannen mot diskriminering på grund av sexuell läggning (HomO) har till uppdrag att verka för att diskriminering på grund av sexuell läggning inte skall förekomma på några områden av det svenska samhällslivet och att motverka homofobi. Mera konkret innebär det att det åligger HomO att upprätthålla icke-diskrimineringsprincipen generellt, men också att se till att gällande anti-diskrimineringslagar följs. När det gäller sexuell läggning finns det för närvarande sådan lagstiftning som täcker arbetslivet, förskola, ungdomsskola, universitet, varor, tjänster och bostäder och viss samhällsservice, som socialtjänst, hälso- och sjukvård, arbetslöshetsförsäkring m.m. Ombudsmannen skall i det sammanhanget ge råd och stöd till enskilda så att de bättre kan ta till vara sina rättigheter. Ombudsmannen har möjlighet att i eget namn men i praktiken för den enskildes räkning föra talan i domstol.

Sanktionen mot diskriminering består av skadestånd. HomO skall också övervaka att regler om planmässigt pådrivande arbete för att åstadkomma lika rättigheter och möjligheter för alla oavsett sexuell läggning och att förebygga och motverka diskriminering och trakasserier, följs. Sådana regler finns idag i lag för hela utbildningsområdet (förskola, ungdomsskola och universitet). HomO har även till uppgift att föreslå regeringen lagstiftning och andra åtgärder mot diskriminering. Ombudsmannen skall också bedriva utbildning och information, följa forskning samt följa den internationella utvecklingen inom sitt ansvarsområde, särskild då inom EU.

Ombudsmannen presenterade sedan en studie som genomförts på myndighetens uppdrag, om olika strategier som homo- och bisexuella använder sig av för att undvika eller hantera diskrimineringssituationer, framförallt i arbetslivet. Studien baserade sig på en genomgång av tidigare genomförda enkätstudier och kompletterades med djupintervjuer med ett 20-tal personer. Resultatet visar att de som innefattas i "heteronormen" (i huvudsak heterosexuella) inte alls ser den lika tydligt som de som står utanför den (homo- och bisexuella). Den visar också att även de som själva anser sig vara helt öppna med sin homo- eller bisexualitet inte är det hela tiden och i alla sammanhang. En mångfald olika strategier (sammanfattade som öppenhet och konfrontation, kompensation och anpassning, förutseende och undvikande,

kontroll över det sociala samspelet, döljande, kapitulation samt hävdande av lagliga rättigheter) används i större eller mindre omfattning av alla.

Andra slutsatser av studien är att öppenhet leder till större utsatthet och att det upplevs som riskfyllt att agera öppet eller göra en anmälan om diskriminering men att öppenhet samtidigt kan leda till positiva erfarenheter, öppenhet leder till en "komma ut-process" som aldrig tar slut, att det kan bli kontraproduktivt av flera olika skäl också karriärmässigt att leva dolt, samt att priset för den samhälleliga problematiken kring heteronormativiteten alltid får betalas av den enskilda homo- eller bisexuella människan. Ett grundproblem är därför att det som egentligen är ett strukturellt samhällsproblem blir till eller uppfattas som enbart vissa människors personliga problem.

Avslutningsvis sammanfattade ombudsmannen sina erfarenheter efter drygt 8 år på följande sätt.

Det går att utveckla och förändra!

- Lagstiftning är nödvändigt men inte tillräckligt
- Sanktionsmöjligheter är nödvändiga
- Få anmälningar betyder inte att allt är bra
- Sekretessregler behövs men anmälningarna kommer ändå att vara få
- Diskrimineringsförbud är inte tillräckligt
- Att förebygga diskriminering och främja lika möjligheter är nödvändigt
- Att förebygga, åtgärda och främja är "allas" ansvar, men det krävs en motor och möjligheter till kontroll
- Använd styrmedel över myndigheter
- Bygg broar och allianser

Referanse:

Hans Robertsson og Caroline Tova(2007) "Lögnernas förbannelse eller hur man motar Olle i grind", HomO, http://www.homo.se/upload/homo/pdf_homo/Rapport_Lognernas_forbannelse.pdf

3.3 Refleksjoner

JON REIDAR ØYAN, Leder, Landsforening for lesbisk og homofil frigjøring (LLH)

Hel innledning.

Kjære alle sammen!

For 35 år siden var det forbudt for menn å ha sex med menn. At kvinner skulle finne på å ha sex med andre kvinner var så usannsynlig at det ikke var forbudt en gang.

Mye har skjedd på disse årene:

De formelle rettighetene og beskyttelsen har kommet langt med innføringen av partnerskapslov og vern mot diskriminering av lesbiske og homofile.

Å være homo i dag blir også behandlet av samfunnet på en helt annen måte. Lesber og homser ser ut til å dukke opp over alt: Vi ser lesbiske og homofile som er toppolitikere, vi ser lærere som kan fortelle elevene sine at de er lesbiske eller homofile, et hvert reality-show med respekt for seg selv har med en deltaker som er åpent lesbe eller homo (med de alltid like deilige konfliktene det bringer inn i programmet)

Kjendiser og tv-programledere kan være åpent homofile, og når skeive dager avholdes i Oslo går titusener av lesber, homser, bier, transer, drag-queens, venner, kjente og tanter, onkler og oldemødre i tog.

- *Er vi ikke i mål da???*

Nei, selvsagt er vi ikke det. Da hadde vi ikke sittet her i dag.

- Da hadde vi ikke sett stadige oppslag om lesber og homser som er slått ned på åpen gate bare fordi de gikk hånd i hånd.

- Da hadde vi ikke hatt bystyrekandidater som fortsatt utbryter at homofile bør registreres og kastreres.

- Da hadde ikke homo vært et av de mest brukte skjellsordene i norske skolegårder.

- Da hadde vi ikke hatt fortvilte asylsøkere som prøver å slippe inn i Norge, men får avslag fordi de ikke turte å fortelle foran tolken sin fra hjemlandet at de er lesbiske eller homofile.

- Da hadde vi ikke fått ukentlige og daglige telefoner og e.post inn til LLH fra folk som finner ut at de er homo og som er mest fristet til å komme ut av det hele ved å avslutte livet sitt.

De foredragene vi har hørt tidligere i dag har også sagt sitt om hvor mye som står igjen: Det er dere som sitter her som kan gjøre noe med dette. Det er dere som må gå tilbake til deres ansatte og si:

- "Hør her: Alle elevene i våre skoler skal være trygge og føle seg hjemme!"

- "Blant våre pasienter så fins det masse åpne og skjulte homofile: De skal vi vite om, de skal vi ta vare på!"

- "På våre arbeidsplasser så finner vi oss ikke i mobbing og at folk skal måtte skjule hvem de er gift med"

Dette burde være selvfølgheligheter, og for mange av dere som sitter her så er det sikkert det, men vi kan ikke slappe av! Vi må vise at det er selvfølghelig! Det fins fortsatt så altfor mange beviser på det motsatte.

Hvorfor er det viktig at nettopp dere sitter her i dag?

Dere er politikere, byråkrater, helsepersonell, ledere og andre som kan utgjøre en konkret forskjell. Det å få dere til å forstå at det ikke er stigmatiserende, men positivt og nødvendig at man fokuserer på marginaliserte grupper for å komme noen skritt nærmere likestilling. Det er ikke å stigmatisere, men å holde fokus på en utsatt gruppe. Den dagen det kan dokumenteres at LHBT`ere ikke er overrepresentert på den negative siden av skalaen skal jeg være den første

til å tale varmt om nødvendigheten av generelle tiltak. Som ansvarlige ledere må man være tydelige, man må vise med hele seg i både handling og tale at man har nulltoleranse mot hets og diskriminering av utsatte grupper.

Vi vil ikke ha et samfunn hvor man rangerer diskrimineringsgrunnlag ut ifra eget forogdtbefinnende. Alle er enig om at rasediskriminering ikke tolereres. Alle er enig om at rullestolbrukere skal ha adgang i offentlige bygg. –Hvorfor er det ikke like selvfølgelig at ”jævla homo” er like forbudt som ”jævla pakkis”? Kanskje det er det i dette rommet, men nedover i systemene til klasserom og fotballgarderober er det visst slett ikke like selvfølgelig: Noen må snart våkne!

Kanskje det er dere som sitter her som kan sette i gang den oppvåkningen.

Hvilke utfordringer har jeg møtt i arbeidet som LLH - leder?

Den største utfordringen med å jobbe med homoarbeid er den uvitenheten og mangel på kompetanse vi møter, både i den generelle delen av befolkningen, men også blant de ulike profesjonene som i utgangspunktet behøver å ha fokus på dette. Man ikke ser behovet for å ha et spesielt fokus på lesbiske, homofile og bifile. Er det noe å mase om da? Faktisk, ja!

Lesbiske, homofile og bifile utgjør en minoritet, som ikke syns fra utsiden, men møtes med holdninger og helsemessige utfordringer, som krever et uttalt og tydelig syn på at dette er en gruppe vi ønsker å ta på alvor.

Heriblant også arbeidet for at seksuell orientering og atferd tas inn i nasjonale levekårsundersøkelser. Alvorlig talt, hva er problemet? Av det vi har gjennomgått i dag, hva mer skal til for å se at dette er viktig?

Hva står igjen nå?

Når det gjelder juridiske rettigheter beveger vi oss mot en formell likestilling. Men dagen i dag har vist at tilsynelatende økt åpenhet og formell likestilling på ingen måte fører oss i mål. De holdningene lesbiske, homofile og bifile møtes med, viser at vi har en lang vei igjen å gå. Her må man nå ut bredt og det må rettes mot ungdom, foreldre, fritidsledere, idrettsledere, ledere innen barne- og ungdomsorganisasjoner og den generelle befolkningen. Skolebibliotekene må kjøpe inn litteratur der homofili blir tatt opp. Læreplanene må forbedres enda mer. Elevene må lære om homofili allerede fra første klasse i barneskolen. Man må ufarliggjøre og alminneliggjøre homofili. Dette er ikke noe skummelt og farlig. Her må vi skape gode holdninger og verdier tidlig, istedenfor å bruke masse tid på rive ned allerede tillagte fordommer.

Dobbelt og trippel diskriminerte grupper innad i minoriteten må det også settes større fokus på. LLH har endelig fått en deltidsansatt for å jobbe med homofile innvandrere: Dette arbeidet må styrkes, det er ikke unnagjort på 4 måneder som dette prosjektet varer! Problematikken, utfordringene og arbeidet spesielt knyttet til lesbiske og homofile med innvandrerbakgrunn må taes tak i.

Men det er likevel den homoskepsisen som eksisterer i storsamfunnet som påfører denne internaliserte skammen. Noe ligger gjennomsyret hos lesber og homser at de er mindre verdt.

Men det viktigste er at vi blir sett, ikke ignorert i folks streben på å være politisk korrekt, og at alle skal bli behandlet likt. Derfor gjør vi ikke noe for noen.

LLHs arbeid framover må hvile på flere fundamenter:

- Fortsette å skape trygge sosiale møteplasser.
- Lokale handlingsplaner.
- Holdningsarbeid og folkehelsearbeid.
- Vaktbikkje når lover og regler brytes.
- Internasjonalt arbeid.

Hva trenger vi for å få til dette?

- Vi trenger at kommuner og lokalsamfunn støtter LLHs lokale lag, gir dem steder å være, ønsker LLH og Skeiv Ungdom velkommen på besøk i skolene og slipper oss til med informasjon. Slik er det på ingen måte overalt i dag.
- Systematisk arbeid over tid, langsiktige planer, visjoner, konkrete målesetninger.
- Svært mye av arbeidet i homobevegelsen skjer på frivillig basis, men aktørene trenger økonomiske rammer som sikrer fortsatt trykk og gir forutsigbarhet for arbeidet vi gjør.
- Regjeringen som døråpner.
- I land utenfor Norge lever lesbiske og homofile i en totalt annen virkelighet enn her: Mens vi i Norge kjemper for like rettigheter kjemper de for livet. Både Regjering og Storting må fortsette sitt fokus på menneskerettigheter og bli enda mye tydeligere på lesbiske og homofiles rettigheter. Fra LLHs side er det på høy tid å få på plass en koordinator for det internasjonale arbeidet i vår faste stab. Det vil være et viktig mål for oss å få til i tiden framover.
- SAMARBEID mellom homobevegelsen og politikerne.

4 EN SAMTALE OM ARBEIDSLIV

Hvordan kan visjoner om inkludering omskapes til virkelighet?

Samtaleleder: *JENS BRUN-PEDERSEN*

Deltakere:

INGRID FINBOE SVENDSEN, Direktør for Arbeidstilsynet

TRUDE JOHNSEN, Likestillingsansvarlig i LO

BEATE GANGÅS, Likestillings- og diskrimineringsombud

HANS YTTERBERG, Ombudsmann mot diskriminering på grund av sexuell lægning

JON REIDAR ØYAN, Leder for Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH)

Jens Brun-Pedersen åpnet med å si at skoleverket kanskje er den viktigste arena når det gjelder å hindre diskriminering av lesbiske og homofile. Men arbeidslivet er svært viktig - ikke minst fordi mye av vår identitet har med arbeidsplassen å gjøre, enten vi liker det eller ikke.

JB-P: *Trude Johnsen - i hvilken grad er dere i LO bevisst diskriminering av homofile i arbeidslivet?*

TJ: Vi er bevisste at det diskrimineres på grunn av seksuell orientering i arbeidslivet, og fikk det ytterligere bekreftet i rapporten vår fra NOVA "Lesbiske og homofile arbeidstakere – en pilotundersøkelse". Vi jobber internt med egne holdninger i fagbevegelsen og har laget informasjonsmateriell som skal ut til forbund og på arbeidsplasser. I tillegg har vi jobbet over flere år med at dette er en diskriminering på lik linje med andre grunnlag og at flere og flere også heteroseksuelle tar opp kampen og markerer denne saken som viktig i LO og i samfunnet for øvrig, spesielt i forhold til Skeive Dager i Oslo, men også i flere andre byer.

JB-P: *Likestilling mellom kjønn vil jeg tro dere er bevisste på, men likestilling mellom homofile og heterofile - hva mener LO-medlemmer om det på arbeidsplassene?*

TJ: Vi mener at alle skal få være seg selv på arbeidsplassen uavhengig av seksuell orientering. Men vi tror at på grunn av liten fokus og dårlig allmennkunnskap at mange blir utstøtt av heteronormativiteten og dårlige homovitser. Vi har tatt dette på alvor og ønsker nå å få kvalitetssikret vårt arbeid gjennom et bedre samarbeid med LLH og deres erfaringer rundt Rosa kompetanse.

JB-P: *Likestillingsombud Beate Gangås, hva hjelper det å hylle statsråden for Barne- og Likestillingsdepartementet for god homoforståelse når du selv ikke har fått noen sanksjonsmidler når krenkelser av homofile på arbeidsplassen skjer?*

BG: Jeg gir gjerne regjeringen ros for å sette homofiles livssituasjon og rettigheter høyt på agendaen. Jeg er opptatt av at vi skal bruke de virkemidlene vi har, det vil si følge opp forbudet mot diskriminering og trakassering på grunn av seksuell orientering i arbeidslivet. Husk at det er ulovlig med usaklig forskjellsbehandling og trakassering på grunn av seksuell orientering. Så er jeg opptatt av at ulike sanksjonsmuligheter bør vurderes. For eksempel for å kunne reagere effektivt og ha et skikkelig ris bak speilet når det gjelder trakassering på arbeidsplassen. I den forbindelse kan det være klokt å se på hvilke muligheter de har i andre land, som for eksempel Sverige.

JB-P: *Gangås - du selv sier at dere får få klager fra homofile: Kan en grunn være alle endringene i det siste - at folk ikke forstår at ombudet for likestilling og diskriminering har noe med diskriminering av homofile å gjøre?*

BG: Jeg tror årsaken til at vi til nå ikke har fått mange klagesaker er sammensatt. For det første er det nytt at det finnes et ombud som skal ivareta rettighetene til personer som er utsatt for diskriminering og trakassering på grunn av seksuell orientering. Jeg er overbevist om at antallet klagesaker ikke gjenspeiler det som skjer i virkeligheten.

Men slik er det jo også for de andre grunnlagene vi håndterer. Selv om vi får mange flere saker på etnisitet og kjønn er det åpenbart at dette også utgjør kun en del av tilfellene der usaklig forskjellsbehandling skjer. Og hvis vi tenker på at det har eksistert et ombud som håndhever kjønnsdiskriminering siden slutten av 70-tallet, så sier jo det en del.

For det andre er regelverket uensartet: Det at homofile ikke er beskyttet mot diskriminering i loven dersom det skjer utenfor arbeidslivet, er også en mulig årsak til at det blir vanskeligere å forstå når vi kan behandle en konkret sak, og når vi ikke kan gjøre det. Dette gjenspeiler seg også i de henvendelsene vi får. Mange henvendelser kan ikke behandles som klagesaker fordi de ikke omfattes av loven. Derfor er jeg opptatt av at vi skal være aktive langt utover å behandle henvendelser fra enkeltpersoner. Vårt pådriverarbeid er veldig viktig.

JB-P: *Blir du fornærmet hvis vi får en Ytterberg i Norge, altså et eget homoombud?*

BG: Jeg blir slettes ikke fornærmet om vi får økte ressurser når det gjelder innsatsen mot diskriminering av homofile. Men samtidig er jeg av den oppfatning at det smarteste er å styrke Likestillings- og diskrimineringsombudet, slik at vi kan drive mye og godt pådriverarbeid. Det er fornuftig å ha et ombud som også kan håndtere diskriminering på tvers av grunnlag. Dessuten skal vi fortsette å ha samarbeid med de andre nordiske land, for utfordringene er mye av de samme. Sverige slår etter all sannsynlighet sine ombud sammen til neste år. Både det nye ombudet i Sverige og vi vil selvfølgelig ha nytte av den erfaringen homoombudet i Sverige har gjort til nå, og det nye svenske ombudet vil ha nytte av å ta del i våre erfaringer.

HY: Jag är väldigt glad över att vi i Sverige fått möjligheten att under drygt 8 år (det blir drygt 9 innan sammanslagningen av ombuden är en realitet i Sverige) fokusera enbart på sexuell läggning. Det har gjort att det gått att höja medvetenheten hos många andra aktörer att det är "allas" ansvar att arbeta mot diskriminering på grund av sexuell läggning.

Men jag är också glad över att vi nu snart får till stånd en sammanslagning. Jag är övertygad om att fördelarna med en gemensam tillsynsmyndighet är mycket större än nackdelarna – för alla diskrimineringsgrunder, inklusive kön. Hanteringen av enskilda diskrimineringsanmälningar kan man säkert klara lika bra med separata myndigheter, men det är i det pådrivande arbetet med att säkerställa allas lika rättigheter och möjligheter som en enda gemensam myndighet kan bidra med tyngd, auktoritet och effektivitet.

Legitimiteten i både lagstiftningen och tillsynen riskerar att gå förlorad om separata myndigheter skall komma oberoende av varandra och kräva att få granska likabehandlingsplaner hos arbetsgivare, myndigheter och universitet t.ex.

JB-P: *Direktør for Arbeidstilsynet, Ingrid Finboe Svendsen, hva hjelper det med lover og regler i arbeidslivet, paragrafer og vedtekter - når det dreier seg om holdninger - og om homofobi? Kan alle reglene og lovene være en sovepute for myndighetene?*

IFS: Reglene er ikke en sovepute for Arbeidstilsynet. Arbeidstilsynet trenger disse reglene - det er bare med hjemmel i lov Arbeidstilsynet kan stille krav til arbeidslivet. For eksempel stille krav til at ansatte skal ha en trygg arbeidssituasjon og at det skal være likebehandling i arbeidslivet. Arbeidstakere skal heller ikke utsettes for trakassering eller annen utilbørlig opptreden.

JB-P: *Finboe Svendsen, er kompetansen (kompetansekravene?) bra nok hos vernepersonellet?*

IFS: Bestemmelsen om vernetjenesten er hjemlet i Arbeidsmiljøloven § 6, og utfyllende bestemmelser er gitt i egen forskrift om verneombud og arbeidsmiljøutvalg⁴.

Opplæringskravet er formulert i forskriftens § 12, med 40 timer som minimum med følgende ytterligere krav " Det bør også gis spesiell opplæring av verneombud innenfor verneområder med særlig kompliserte arbeidsmiljøproblemer." Det psykososiale og organisatoriske arbeidsmiljøet er en av de viktigste satsingsområdene for Arbeidstilsynet. Det er fordi vi ser at psykososiale og organisatoriske forhold, samt belastninger i forhold til muskel- og skjelett er de største utfordringene i arbeidslivet nå. Det vil også gjenspeiles i opplæring av vernepersonell.

JB-P: *Er lovgivningen (som gjelder arbeidslivet) er bra nok?*

IFS: Lovgivningen er bra. Arbeidstilsynet kan for eksempel i følge arbeidsmiljølovens §4-3 pålegge virksomhetene å rydde opp hvis det foregår trakassering. Vi har flere sanksjonsmidler vi kan ta i bruk. Hvis virksomhetene ikke følger påleggene kan Arbeidstilsynet følge opp med tvangsmulkt og dagbøter.

JB-P: *Hva ville du kunne gjøre i Sverige, Hans Ytterberg, med menn i kjole som diskriminerer homofile. Altså med prester som blir nektet ledende stillinger fordi de bor sammen med personer med samme kjønn?*

HY: Jag kan stämma kyrkan eller samfundet inför domstol och kräva skadestånd. Den svenska lagstiftningen har inget undantag för diskriminering av homosexuella på religiös grund.

JB-P: *Ytterberg, du sa at lovgivning er nødvendig, men ikke tilstrekkelig - og diskrimineringsforbud ikke er tilstrekkelig. Hva skal da til for å få redusert diskrimineringen av homofile?*

HY: Lagstiftning, sanktioner - det måste kosta att diskriminera, bygg allianser – på min myndighet är vi sammanlagt 9 personer, vi kan inte nå ut till alla men vi kan samarbeta med andra aktörer som i sin tur når många flera. Använd de statliga styrmedel som finns. Regeringen kan uppdra åt sina myndigheter att arbeta förebyggande och pådrivande.

JB-P: *Visjoner om inkludering er fint, men konkret, hvordan skal vi få det til (i arbeidslivet)?*

TJ: Vi må jobbe systematisk i forhold til informasjon og holdningsskapende arbeid både i egen organisasjon, ute på arbeidsplassene og i samfunnet. LO har jobbet for og jobber fortsatt med å få bort unntaket i Arbeidsmiljøloven i forhold til homofile i trossamfunn. LO går inn for felles ekteskapslov. I tillegg jobber vi aktivt internt og eksternt med å forbedre homofile og lesbiske sine levevilkår der det er naturlig. LO har en aktiv og synlig homopolitikk, det er viktig.

IFS: Jeg vil gjerne invitere likestillings- og diskrimineringsombudet til et tettere samarbeid. De har ikke de samme sanksjonsmulighetene som Arbeidstilsynet. Et slikt samarbeid vil kunne gjøre det enklere for oss å gripe inn i konkrete saker, og vi kan få tips om saker hvor vi bør gripe inn. Vi ønsker å øke trykket bak sanksjonene i saker der bedrifter viser mangelfull innsats

⁴ <http://www.lovdata.no/cgi-wift/ldles?doc=/sf/sf/sf-19770429-0007.html> .

i å unngå eller stoppe diskriminering og trakassering, og et samarbeid med ombudet kan gi oss flere saker der det er aktuelt å bruke sanksjonene.

BG: Det er praktisk og konkret samarbeid som gir resultater. Likestillings- og diskrimineringsombudet står i en unik posisjon fordi vi får konkrete historier og klager direkte fra enkeltpersoner. Dette er erfaringer som vi kan bearbeide og formidle videre, og vi samarbeider gjerne med Arbeidstilsynet der det er fornuftig. Hvis vi ser at en arbeidsplass har strukturelle problemer som fremmer eller støtter trakassering og diskriminerende handlinger, kan et samarbeid resultere i at Arbeidstilsynet kan gå direkte på den arbeidsplassen. Slik kan vi bidra til å forebygge at diskriminering skjer, og dermed få til endring. Gjennom samarbeidet kan vi også sørge for at det settes større fokus på trakassering og utestengning av lesbiske og homofile i arbeidslivet, gjennom å styrke kompetanse og bevissthet om dette blant vernepersonell. Det vil også gi konkrete resultater.

DEL II

Denne delen av rapporten inneholder innledninger til gruppearbeid på ulike temaområder og oppsummeringer av arbeidet som ble gjort i gruppene. Alle deltakerne kunne delta i diskusjoner på to ulike tema.

Innledningene for alle tema ble presentert samlet, for å synliggjøre mangfoldet i tilnærminger til det som i bunn og grunn er én utfordring, som kommer til uttrykk på forskjellige måter på ulike livsarenaer.

Dette skulle bevisstgjøre om at det ikke er en sektor som kan eie ansvaret for å legge grunnlag for trygghet og livskvalitet for lesbiske, homofile og bifile i det norske samfunnet. For hvor oppstår og vedlikeholdes holdninger og praksis som fører til trakassering, diskriminering og til å stenge mennesker ute? De oppstår, formidles og bekreftes i og mellom samfunnets mange arenaer og institusjoner. Dette er viktig med tanke på utforming av konkrete tiltak og forankring av gjennomføringsansvar.

I presentasjonen av gruppearbeidene på hvert enkelt tema, kommer dette til uttrykk i forslag som henviser til andre temaområder; for eksempel er det under forslagene til hva som kan gjøres innefor skole og utdanning, et eget punkt som tar opp / tematiserer skolen som arbeidsplass.

Et tema som ikke sto i programmet var internett og kommunikasjon. I siste øyeblikk kom det med en innledning om dette viktige temaet også. Her ble det imidlertid ikke gjort noe eget gruppearbeid, men internett og kommunikasjon har relevans for alle temaområder.

I rapporten er hvert tema presentert med innledningene først. Så følger nummererte forslag til hva som kan være neste steg. Presentasjonen av forslagene er basert på stikkordsnotater fra de enkelte gruppene. I etterkant er disse omformulert til anbefalinger. Tiden, under konferansen, ble for knapp til å bearbeide og prioritere forslagene.

En oppsummering av innledninger og gruppearbeid ble derfor sendt til deltakerne for kommentarer etter konferansen. Dette har ført til at vi har fått inn noen gode og viktige kommentarer som er innarbeidet i forslagene til tiltak.

5. ARBEIDSLIV

Innledninger

HEGE HERØ Seniorrådgiver i YS, Ansvarlig for likestillingsarbeidet på grunnlag av kjønn, etnisitet, seksuell orientering og funksjonsevne. AU- medlem i Faglig nettverk for lesbiske, homofile og bifile i arbeidslivet.

Faglig nettverk for lesbiske, homofile og bifile i arbeidslivet ble startet i 1997 på initiativ fra Inger Lise Blyverket. Som nettverk flest har vi et noe ujevnt aktivitetsnivå, men nettverket arrangerte konferanser både i 1999 og 2005, og har laget en casesamling til diskusjons- og skoleringsbruk. For tiden slutfører vi arbeidet med en informasjonspakke om situasjonen for homofile i arbeidslivet. Den vil inneholde enkle tema-ark med informasjon rettet mot forskjellige målgrupper som arbeidsgivere, verneombud, tillitsvalgte, journalister og politikere.

Det er noen særlig viktige erfaringer alle vi som arbeider for likestilling generelt og for lesbiske, homofile og bifiles situasjon i arbeidslivet spesielt, kan tenke over og bruke i endringsarbeidet. Disse erfaringene har jeg samlet i en enkel strategisk huskeliste. Den består av tre punkter: *Forståelse*, *Fagliggjøring* og *Forankring*. Lang erfaring viser at disse tre er grunnleggende og nødvendige forutsetninger for å lykkes med likestillingsarbeid.

"Du ser det ikke før du tror det".

Forståelse handler om å skape erkjennelse av at ikke alle har de samme mulighetene og de samme virkelighetsrammene. Å skape forståelse for at det å være homo i arbeidslivet kan være annerledes enn det er å være hetero er en utfordring, fordi definisjonsmakten i arbeidslivet er overveiende heteronormativ. "Du ser det ikke før du tror det" er et uttrykk som ofte er dekkende for majoritetens manglende forståelse for minoritetenes virkelighet. Før du virkelig ser at regler, rutiner og samværsformer er skapt og vedlikeholdes på heterofiles premisser, er det vanskelig å skape en reelt inkluderende arbeidsplass.

I et heteronormativt arbeidsliv handler ofte virkeligheten for lesbiske og homofile enten om usynliggjøring, eller om "oversynliggjøring". I denne virkeligheten anses ikke hverdagserfaringene som lesbisk eller homofil som like gyldige som det tradisjonelle hetero-livet.

Vekk fra mytene

Fagliggjøring handler om å bygge mer på kunnskap enn på synsing. Vi må bli kvitt mytene, for eksempel den at det automatisk er synd på homoene. For flertallet av homoene i arbeidslivet har det bra - men de som har det dårlig, har det verre enn heteroene. En annen myte er at alle har like gode muligheter til å leve et godt liv i dagens samfunn. Problemet med denne myten er at de som ikke lever gode liv, på mange måter må ta skylden for dette selv – problemene privatiseres og individualiseres. En viktig strategi for å motvirke disse mytene er å utvikle faglig solid kunnskap som deles og anvendes.

Hvem har ansvaret for hva - og når er tiden inne til å handle?

Forankring handler om å sørge for at noe skjer ved å plassere og definere ansvar hos dem som faktisk har makt og mulighet til å kunne skape endring. Å sikre god forankring forutsetter jo både erkjennelse og solide faglige argumenter, men uten ansvarliggjøring er det likevel ikke

sikkert at noe skjer. I denne sammenhengen har vi alle viktige roller å spille, enten vi representerer myndighetene, arbeidsgiverne, fagbevegelsen eller verneombudene.

Ta gjerne kontakt med faglig nettverk for lesbiske, homofile og bifile i arbeidslivet:

Karin Enderud (koordinator): karin.enderud@fobsv.no

Hege Herø: hege.hero@ys.no

Eirik Rikardsen: e.rikardsen@forskerforbundet.no

SISSEL FRØBERG Seniorrådgiver, i Fornyings- og administrasjonsdepartementet, Arbeidsgiverpolitisk avdeling:

En mer mangfoldig arbeidsgiverpolitikk

Fornyings- og administrasjonsdepartementet og statsråd Heidi Grande Røys har et spesielt ansvar for å fornye offentlig sektor. Departementet har også ansvar for de ansatte i staten. Vi skal sikre en inkluderende og stimulerende personalpolitikk og trygge arbeids- og ansettelsesvilkår i staten.

Staten har en uttalt mangfoldspolitikk, og søker å bli stadig bedre på å rekruttere og beholde alle kompetente arbeidstakere, uansett mangfoldig bakgrunn. Det må vi – når kampen om arbeidskraften nå hardner til, om vi skal klare å gi innbyggerne de tjenestene de har krav på. Endringen i sammensetningen av det norske samfunnet, stiller nye krav til statlig forvaltning. Staten må ta tak i nye oppgaver, og vi møter folk med en helt annen bakgrunn enn før.

Staten har ikke vært god nok til å formidle verdiene om mangfold og antidiskriminering, eller til å leve etter dem selv. Vi må gå både våre holdninger og vår egen rekrutteringspraksis nærmere etter i sømmene. Mangfoldsperspektivet i arbeidslivet dreier seg om å snu tenkningen - fra å tenke marginale grupper - til å tenke et arbeidskraftpotensial, og fra å tenke problemer til å tenke muligheter og ressurser.

Det blir gjort mye bra i staten på dette, og mange statlige virksomheter er eksempler til etterfølgelse. Men vi må gjøre mer. For selv om vi ser noen positive resultater, så går det for smått, sier statsråden.

Som et grunnlag for å utvikle kloke grep og fornye arbeidsgiver- og personalpolitikken, er det hensiktsmessig å se bakover og se hva staten kan lære av sin egen historie. Forståelsen for hva som er grunnlag for diskriminering, er jo som kjent både historisk og kulturelt betinget.

Noen diskrimineringsgrunnlag har lenge vært under lupen i den statlige personalpolitikken, slike som kjønn som vi har tatt tak i gjennom likestillingspolitikken, og alder - gjennom seniorpolitikken. Staten er ikke i havn med dette, men her har vi mye erfaring å trekke på. Når det gjelder det diskrimineringsgrunnlaget som går på seksuell orientering, ser vi at dette er mer fragmentarisk behandlet. Det nevnes eksplisitt, implisitt eller ikke i det hele tatt.

Det er et eksempel på en eksplisitt behandling, når Hovedtariffavtalen slår fast at samboerbegrepet også omfatter lesbiske og homofile samboere og registrerte partnere (innført i HTA 2002-2004). Som et eksempel på en mer implisitt behandling, er innføringen av etiske retningslinjer mot kjøp av seksuelle tjenester (*Statens personalhåndbok, punkt 2.6*) Uten at det

er uttalt, er dette hovedsakelig en utfordring som knyttes til en heterofil, mannlig seksuell orientering.

Både Hovedavtalen i staten og Hovedtariffavtalen er sentrale verktøy i den statlige arbeidsgiverpolitikken. Det er betimelig å se hva mer som kan og må gjøres også innenfor rammen av disse avtalene.

FAD er allerede i gang med å gå gjennom de elementene i den statlige arbeidsgiver- og personalpolitikken som handler om, eller berører, spørsmål om seksuell orientering. Målet er å gjøre denne politikken mer helhetlig når det gjelder diskrimineringsgrunnlaget seksuell orientering.

I dette arbeidet er vi svært åpne for ideer og synspunkter. Ta gjerne kontakt i løpet av denne konferansen, eller send henvendelser til følgende e-postadresse: omstilling@fad.dep.no

Takk for oppmerksomheten!

Hva er neste steg innenfor arbeidslivet? Oppsummering fra gruppearbeid:

5.1 Tydelige politikere og myndigheter

- 5.1.1 Politikere og myndigheter må formidle at alle lesbiske og homofile skal kunne være åpne på jobb.
- 5.1.2 Det er nødvendig med et felles ikke-diskriminerende lovverk
- 5.1.3 Det må innføres aktivitetsplikt og redegjørelsesplikt med sanksjoner
- 5.1.4 Det må alltid vurderes om og hvordan seksuell orientering kan ha relevans for nye tiltak, reformer, planer, opplæring med mer. (lover og regler).
- 5.1.5 Homoperspektivet i mangfoldspolitikken må fokuseres og styrkes.
- 5.1.6 Det må arbeides systematisk for kulturforandring fremfor byråkratisk forandring i arbeidslivet.
- 5.1.7 All likestilling må ses i sammenheng og det må gjøres nødvendige endringer i likestillingspolitikken.
- 5.1.8 Departementene må pålegge arbeidsgivere å rapportere homohets til Likestillings- og diskrimineringsombudet.

5.2 Staten som arbeidsgiver

- 5.2.1 Staten må gå foran som arbeidsgiver for likebehandling av alle. Det omfatter å
 - Undersøke hva som er et homoperspektiv på arbeidsgiverpolitikken
 - Skaffe oversikt over mangfoldstiltak og samordne innsatsen
 - Sette konkrete mål
 - Jobbe planmessig
 - Utarbeide sjekklister for konkret måloppnåelse
- 5.2.2 Ansvaret må plasseres tydelig, og det må legges rammer for opplæring og etablering av rutiner.
- 5.2.3 Det må fremmes klare holdninger mot mobbing og trakassering.
- 5.2.4 "Ny i staten"; informasjonsheftet til nyansatte, må oppdateres.

5.3 Arbeidslivets parter

- 5.3.1 Eksplisitt ansvar må forankres og formidles fra øverste nivå i arbeidstaker- og arbeidsgiver organisasjonene.
- 5.3.2 Alle avdelinger må instrueres om å fremme en homovennlig atmosfære på arbeidsplassen
- 5.3.3 Det må stilles krav til medlemmene om å aktivt motvirke usynliggjøring og åpen og skjult diskriminering, slik at homofile og lesbiske arbeidstakere kan være åpne uten frykt.
- 5.3.4 Åpenhet om seksuell orientering må settes på dagsorden som et alminnelig tema alle involverte parter tør å snakke om. Det fører til større åpenhet i seg selv.
- 5.3.5 I alle organiserte sosiale sammenhenger må det være en uttalt forutsetning at seksuell orientering er uvesentlig.
- 5.3.6 Opplæring av tillitsvalgte bør skje etter "Rosa kompetanse" - modellen

5.4 Ansvarlige arbeidsgivere og ledere

- 5.4.1 Arbeidsgivere og ledere må tørre å sette temaet på dagsorden og uttrykke eksplisitt nulltoleranse for homohets.
- 5.4.2 Utlysningstekster må signalisere åpenhet.
- 5.4.3 Jobbintervjuer må signalisere åpenhet.
- 5.4.4 Ansettelsesprosesser må være slik at de oppleves trygge for lesbiske og homofile.
- 5.4.5 Arbeidsgivere og ledere må ta ansvar for å skape en eksplisitt homovennlig atmosfære på arbeidsplassen.
- 5.4.6 En hver leder bør aktivt akseptere og inkludere en lesbisk, homofil eller bifil medarbeider.
- 5.4.7 Kunnskapsrik ledelse må motvirke utstøting gjennom åpenhet og tydelighet.
- 5.4.8 En hver leder må behandle en lesbisk, homofil eller bifil medarbeider OK, med anerkjennelse og respekt. Lederens aksept er viktig for den enkelte i forhold til kolleger og medarbeidere.
- 5.4.9 Konkrete tiltak i arbeidet for en homovennlig arbeidsplass bør måles og rapporteres (plikt).
- 5.4.10 Homohets må loggføres – blant annet for å øke bevissthet på arbeidsplassen.
- 5.4.11 Det må etableres sanksjonsmuligheter mot homohets.

- 5.4.12 Det må unngås at diskrimineringsvern ender som "festtale" i en personalhåndbok, som ingen på arbeidsplassen har noe forhold til.

5.5 Arbeidstakere

- 5.5.1 Arbeidstakere bør være synlige og åpne på jobb (de som vil).
- 5.5.2 Heterofile kolleger må bidra til å skape en homovennlig atmosfære, og ta ansvar for å inkludere homofile og lesbiske i det sosiale arbeidsfellesskapet.

5.6 Helse-, miljø og sikkerhet (HMS)

- 5.6.1 Arbeidstilsynet må sikre god opplæring av ledere og vernepersonell om forebygging, og om håndtering av homohets på arbeidsplassen
- 5.6.2 Ansvar må plasseres hos HMS - ansvarlige.
- 5.6.3 Det må etableres gode rutiner for håndtering av homohets.

5.7 Vern mot diskriminering og trakassering

- 5.7.1 Ligestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) må aktivt arbeide for å senke terskelen for rapportering av homo diskriminering.
- 5.7.2 LDO bør anvende ulike konkrete strategier for ulike typer arbeidsplasser, men generelt bør det fokusere på:
- Kompetanseheving i bedriftene om når skal det rapporteres, og hva som er grensen for å rapportere.
 - Bedring av rutinene for rapportering
 - Utarbeiding av informasjon som arbeidsgiver kan gi alle ansatte om klagemuligheter og rapporteringskrav
- 5.7.3 Informasjon om diskriminerings- og trakasseringsvern må spres på alle aktuelle arenaer.

5.8 Skolen som arbeidsplass

- 5.8.1 Elevene må få lovbeskyttelse i forhold til diskriminering, slik at det blir lettere for homofile elever å leve åpent.
- 5.8.2 Lesbiske og homofile lærere må trygt kunne være åpne om sin seksuelle orientering.
- 5.8.3 Det må arbeides kontinuerlig med informasjon og holdningsskapende arbeid overfor elever, lærere, rektorer og foreldre, for å bevisstgjøre om hvordan heteronormativ tankegang rammer minoriteter.

- 5.8.4 Det må utarbeides og spres informasjon om hvordan ikke-diskriminering praktiseres.
- 5.8.5 Det må utarbeides informasjon som gjør det enklere for lærere å velge homovennlige lærebøker, og påvirke andre til å gjøre det samme.
- 5.8.6 Det må etableres godt samarbeid på tvers av etater og mellom skole, frivillige organisasjoner og myndigheter for å bekjempe homofobhet på skolearbeidsplassen.

6. SKOLE/UTDANNING

Innledninger

HELLE NYHUS, Utdanningsforbundet
(Innlegget er basert på muntlig framstilling)

Jeg er utdannet lærer, ansatt i den videregående skolen. Har ledet Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjørings (LLH) arbeid med læreplaner i forbindelse med Kunnskapsløftet. Arbeider nå med å se hvordan læremidler behandler temaet "homoseksuelle og homoseksualitet" - fremdeles i LLHs regi.

LLH var aktive i forbindelse med L-97 og læreplanarbeidet da. I de første utkastene til læreplaner for fag i L-97 var tema homoseksualitet fraværende. Det måtte jobbes og lobbies inn av frivillige fra LLH-systemet. Temaet "homoseksuelle og homoseksualitet" blir aldri savnet i utdanningssystemet av de formelle aktørene – departement, direktorat eller lærebokforfattere. Kurs om temaet blir sjelden etterspurt av lærer. Det er en tydelig rød tråd, dessverre.

Utgangspunktet for mitt engasjement er kort fortalt at alt for mange unge mennesker utsettes for opplevelser som gjør at det er vanskelig, noen ganger for vanskelig, å være ung homoseksuell.

Den mangfoldige fellesskapsskolen er viktig som idé og verdigrunnlag – men den må utfordres kontinuerlig nettopp for å være det. Og den må utfordres og gis reelle muligheter til å møte utfordringene, på ulike områder – samtidig.

Med det mener jeg bl.a.:

- 1) Skolen er arbeidsplass for mange voksne. Spørsmål vi må stille oss; er arbeidsmiljøet inkluderende, åpent og ivaretakende for voksne homoseksuelle? Kan arbeidsmiljøet blant de voksne i skolen fungere som en modell for elevene i skolen?
- 2) Skolen er arbeidsplass for elevene. Spørsmål vi må stille oss; er arbeidsmiljøet inkluderende, åpent og ivaretakende også for homoseksuelle elever?
- 3) Skolen er arena for kunnskapsutvikling og ferdighetsutvikling for og hos elevene. Spørsmål vi må stille oss; hvilken kunnskap og hvilke ferdigheter utvikles omkring temaet homoseksuelle og homoseksualitet? - for alle elever!

Alle de tre arenaene er gjensidig avhengig av hverandre om vi skal få til en god utvikling. Om vi ønsker å gjøre noe med det forholdet at alt for mange unge mennesker utsettes for opplevelser som gjør at det er vanskelig å være ung homoseksuell.

Vi trenger en skikkelig samordnet plattform som jobber med de tre arenaene samtidig. Det betyr ikke nødvendigvis at én aktør skal gjøre alt, men a) at det settes inn skikkelig med ressurser på de tre arenaene, og b) at det settes inn ressurser for å få til samordnet aktivitet. Uten en helhetlig forståelse av hva som kan utvikle og forplikte den mangfoldige fellesskapsskolen, kan vi risikere å gi vår støtte til dem som ikke ønsker å la seg forplikte. Frem

til i dag har ikke viljen til en slik helhetlig innsats vært til stede hos dem som har myndighet og ressurser til å gjøre noe med det.

LLHs læreplan- og læremiddelarbeid er konsentrert om den siste arenaen, kunnskaps- og ferdighetsutvikling for og hos elevene. Selv har jeg også erfaring fra de to andre arenaene. Det vi, som frivillig organisasjon, har anledning til å arbeide med er en form for minimumsinnsats.

Kort om læreplaner i tilknytting Kunnskapsløftet:

Direktoratets læreplangrupper hadde utelatt alt om homoseksualitet i sine høringsutkast, altså en klar forverring fra resultatet av L-97, men helt i tråd med utgangspunktet der. Temaet "homoseksuelle og homoseksualitet" blir aldri savnet i utdanningssystemet av de formelle aktørene. Utdanningsdirektoratet valgte, etter høringsuttalelse fra arbeidsgruppa for læreplanarbeid i LLH og Utdanningsforbundet, å innlemme ulike læreplanmål som omhandlet homoseksualitet i sitt endelige forslag. Resultatet var en forbedring fra L-97 – ikke minst i forhold til forslagene fra direktoratets egne læreplangrupper.

Statsråden den gang, Clemet, og direktoratet uttalte så at kompetanse var nødvendig og at læreplanene var det første nødvendige skritt. Men verden blir ikke bedre av noen gode læreplanmål alene. De skal bare være noen gode nødvendige utgangspunkt. Ikke falske hvileputer.

Gode læremidler og velkvalifisert undervisningspersonell er nødvendige andre steg. Om ikke gode læreplanmål følges opp av gode læremidler og kvalifisert undervisningspersonell stopper erkjennelsen **om at det er behov for kompetanse om homoseksualitet i dag – fremdeles**. Men det er ikke bare elevene som har behov for kompetansen – det har også de som skal gi elevene kompetansen. I første rekke lærere og læremiddelforfattere.

For:

- Om kompetansen finnes blant lærere og fagbokforfattere; hvorfor bruker de den ikke?
- Om det er så uproblematisk å undervise i eller skrive om temaet, hvorfor gjør de det ikke?
- Om negative holdninger ikke finnes, hva er da farlig med å gi god undervisning og gode eksempler som homoseksuelle kan kjenne seg igjen i?

Kort om læremiddelgruppen:

Læremiddelgruppa har bedt alle forlag om å få kopi av læremidler – i første omgang lærebøker – som er utviklet for læreplanene i Kunnskapsløftet. En egen jury, (bestående av Utdanningsforbundet, Elevorganisasjonen, LLH, Skeiv Ungdom og en fri representant (pt Theo Koritzinsky fra HiO - allmennlærerutdanningen)) har vurdert de innkomne lærebøkene opp mot læreplanmålene. Deres oppdrag var å vurdere hvilke lærebøker som ga måloppnåelse. Av alle innkomne bøker - 42 - ble to ansett som bra og en ansett som veldig bra. Til tross for gode læreplanmål blir ikke temaet behandlet på en tilfredsstillende måte i langt de fleste lærebøkene. Og læreboka er et sentralt verktøy for både lærer og elev, enten den nå er i papirform eller på nett. Andre læremidler har vi ikke sett på ennå.

Jeg sa noe om det store arbeidet som må til. Jeg tror ikke det vil bli iverksatt. Vi kan ikke forutsette at endring vil skje. Til det er etterspørselen etter ny kunnskap for liten i alle deler av utdanningssystemet. Erfaringen viser at ingen internt virkelig ønsker å utfordre den røde tråden som har preget utdanningssektoren holdning til homoseksuelle og homoseksualitet.

LLH har som et helt rimelig krav at:

Homofil og bifil ungdom må oppleve å kjenne seg igjen i den verden som beskrives av autoritetspersoner i (ut)dannelsesprosessen. Dette gjelder også de beskrivelser som gis i læremidlene.

- Homo- og bifil ungdom må få positive bidrag i komme-ut-prosessen og bli møtt med kunnskap og holdninger som styrker deres selvbylde og identitetsbygging.
- Disse ungdommenes klassekamerater må få kunnskap slik at de kan få oppleve seg selv som støttende og kompetente venner til homofil og bifil ungdom.
- Barn av, søsken til, tantebarn til, osv., dvs. homofiles nærmeste familie, er også i former for komme-ut-prosessen overfor sine omgivelser. De trenger også bidrag fra den mangfoldige fellesskapsskolen i en slik prosess. Også disse må kjenne seg igjen i den verden som beskrives.
- Vi lever i et pluralistisk samfunn. Alle må opparbeide seg kompetanse til nettopp å beherske møter med mennesker som har ulike bakgrunn, lever forskjellig og som til sammen uttrykker det mangfold som samfunnet består av.

ÅSE RØTHING, Forsker, Kulturell kompleksitet i det nye Norge (CULCOM), UiO

Undervisning om homofili i ungdomsskolen

Mange lærere i skolen i dag har gode intensjoner for sin undervisning om homofili. På grunn av manglende kompetanse når det gjelder kjønn og seksualitet kan undervisningen imidlertid få uheldige konsekvenser, selv om den altså springer ut av gode intensjoner.

Undervisning om homofili tar i stor grad utgangspunkt i et ønske om å skape toleranse for "de homofile". Dette er på den ene siden en viktig ambisjon fordi det fortsatt er et stort behov for å skape respekt og toleranse for lesbiske og homofile, ikke minst for å hindre kjønns- og seksualitetsbasert mobbing blant skoleelever. Men undervisning som har toleranse som målsetting har klare begrensninger, ettersom den kan bidra til følgende:

- Lesbiske og homofil framstår som "de andre".
- Undervisningen kan gi inntrykk av at lesbiske og homofile finnes et annet sted, utenfor klasserommet.
- Heteroseksualitet tas for gitt som elevenes preferanse og referanseramme
- Klasserommet framstår som et kollektivt heteroseksuelt "vi"
- Det heteroseksuelle "vi" gis anledning til å mene noe om det homoseksuelle "de"
- Heteroseksualitet framstår som uproblematisk, normalt og mest ønskelig

Dette bidrar videre til at:

- Undervisningen opprettholder heteronormer og heteroprivilegier
- Undervisningen reproducerer et hierarki hvor heteroseksualitet er overordnet homoseksualitet
- Undervisningen fastlåser stereotype forestillinger om forskjeller, om "vi" versus "dem" og om at homofile og heterofile er helt forskjellige fra hverandre

Det er derfor helt nødvendig å sette fokus på:

- Hvorfor heteroseksualitet tas for gitt?

- Hvorfor heteroseksualitet gir privilegier?
- Hvorfor heteroseksualitet framstår som mer normalt og ønskelig enn homoseksualitet
- OG – ikke minst – hvordan skolens undervisning på ulike måter bidrar til å forsterke dette

Dette forutsetter kompetanseheving blant lærere. Lærere trenger mer kompetanse om seksualitet og kjønn og de må lære

- Å se sammenhenger mellom seksualitet og kjønn: "Hetero-kjønn" tas for gitt
- Å se heteroseksualiteten: Den er over alt men framstår som usynlig fordi den tas for gitt
- Å se heteroseksualitetens privilegier: Heteroseksuelle kan ta en rekke ting for gitt som lesbiske og homofile ikke kan ta for gitt.

Konklusjon:

- **Gode intensjoner er ikke nok!**
- Undervisningen skaper toleranse men **også** marginalisering og diskriminering, den bidrar til å opprettholde privilegier og forskjeller
- **Behov for kompetanseheving**
- Lærere må få kunnskap om hvordan undervisningen kan bidra til å skape rettferdighet, trygghet og muligheter for mangfold for alle skoleelever.

Interessert i å vite mer?

For de som ønsker å vite mer om resultater fra forskningsprosjektet om undervisning om hetero- og homoseksualitet i ungdomskolen, kan følgende artikler være av interesse:

"Kjønn og seksualitet i grunnskolens læreplaner. Historisk tilbakeblikk og aktuelle utfordringer". *Norsk pedagogisk tidsskrift* nr 5:356-368. Oslo: Universitetsforlaget 2004.

"Seksualitet i skolen. Normer, brytninger og håndteringsstrategier" s. 257-264, i: Pål Repstad og Jan- Olav Henriksen (red.): *Mykere kristendom? Sørlandsreligion i endring*. Bergen: Fagbokforlaget 2005.

"Homonegativisme og homofobi i klasserommet. Marginaliserte maskuliniteter, disiplinerende jenter og rådvile lærere" i *Tidsskrift for ungdomsforskning* nr 1:27-51, Bergen: Fagbokforlaget 2007

"Gode intensjoner, problematiske konsekvenser. Undervisning om homofili på ungdomsskolen" i *Norsk pedagogisk tidsskrift*, Oslo: Universitetsforlaget (kommer i 2008).

Hva er neste steg innenfor skole og utdanning? Oppsummering fra gruppearbeid:

6.1 Politikere og myndigheter

- 6.1.1 Kunnskapsministeren må bli tydelig i homopolitikken.
- 6.1.2 Diskrimineringsvern må etableres i skolen.
- 6.1.3 Departementer, direktorater og andre myndigheter som jobber med utdanning og barn/ungdom må etablere systematisk samarbeid med frivillige organisasjoner.
- 6.1.4 Departementet må tilrettelegge for endring av læreplanene.
- 6.1.5 Utdanningsmyndigheter må heve sin kompetanse.
- 6.1.6 Utdanningsmyndighetene må legge klare føringer for lærerutdanningsinstitusjonene, lærerstudenter og skoleledelse.

6.2 Læreplan og læremidler

- 6.2.1 Kjønn, seksualitet og seksuell orientering må integreres gjennom læreplan og fagbøker i alle fagområder.
- 6.2.2 Kjønnssidentitetstematikk og transkjønnethet må inn i læreplanen.
- 6.2.3 Tematisering av kjønn, seksualitet og seksuell orientering kan gjerne styrkes i relasjon til andre tema i skolen, som for eksempel rus, fysisk aktivitet, spiseforstyrrelser osv.
- 6.2.4 Lærebøker må redigeres og velges slik at de sikrer at homofili kan bli omtalt på en faglig god måte.
- 6.2.5 Læremidler må godkjennes av en kompetanseinstans.
- 6.2.6 Det må etableres verdidiskusjoner rundt begrepsbruk.
- 6.2.7 Det bør etableres prosjekter vedrørende forutinntatte holdninger og fordommer i skolen.
- 6.2.8 Det må fastsettes i læreplanen at det skal gjennomføres møter for elevene med representanter for organisasjonene (Skeiv Ungdom, LLH). Slike møter må omfatte alle elever og gjennomføres systematisk på gitte tidspunkt/trinn i ungdomsskole og videregående skole.

6.3 Homokompetente lærere og skoleledere

- 6.3.1 Fokus på kjønn, seksualitet og identitet i skolen må være kunnskapsbasert, fordi kunnskapsløst og tilfeldig fokus på kjønn skader mer enn det gagnar.
- 6.3.2 Lærerhøgskolene må legge til rette for holdningsskapende og forebyggende innsatser i lærerutdannelsen. Det må arbeides systematisk for å skape bevisstgjøring og trygghet ved å være tydelige på:
- at det skal finnes et naturlig mangfold som ikke utelukker noen
 - at det ikke skal finnes diskriminering
- 6.3.3 Kjønn, seksualitet og seksuell orientering må være obligatorisk kunnskapsområde, eller tema, i lærerutdanningen.
- 6.3.4 Lærerne må få kunnskap og forståelse til å se nye sammenhenger mellom kjønn og seksualitet; dvs. ikke lenger fokus på homofile/lesbiske vs. hetero.
- 6.3.5 Det må etableres egne tilbud om kompetanseheving blant lærere. Foruten kjønnsstudier som obligatorisk del av lærer/førskolelærer utdanning, må de omfatte:
- fordypning innenfor dette kunnskapsområdet i lærerutdanningen. Jf. Sverige hvor genuspedagogikk/genuspedagog er etablerte begreper, i motsetning til i Norge hvor det ikke er noe som heter kjønnspedagogikk eller kjønnspedagoger.
 - tilbud om etterutdanning/videreutdanning for lærere i arbeid.
- 6.3.6 Kompetansen må også økes gjennom anvendelse av materiell, fagbøker og ressurser som allerede finnes.
- 6.3.7 Lærere må bevisstgjøres om bruk av pedagogiske verktøy og metoder til bruk i klasserommet når seksualitet er tema, fordi forskning viser at dagens kompetanse og fokus i utdanningssystemet opprettholder og reproducerer hierarkier, heteroprivilegier, fordommer og diskriminering.

6.4 Ansvarlig skoleledelse

- 6.4.1 Skoleledelsen må formidle nulltoleranse for diskriminering og trakassering av homofile og lesbiske i skolen.
- 6.4.2 Ledelsen må ta ansvar for å skape gode læringsmiljøer for barn og unge gjennom å informere og formidle åpenhet og trygghet.
- 6.4.3 De frivillige organisasjonene er en ressurs som bør brukes, men de kan ikke bære ansvaret alene.

6.5 Ansvarlige lærere

- 6.5.1 Lærere må møte ungdom uten forutinntatte holdninger/oppfatninger

- 6.5.2 De må praktisere nulltoleranse for diskriminering/trakassering
- 6.5.3 De må være tydelig i alle sammenhenger, særlig overfor unge, om at forskjellsbehandling ikke er ok
- 6.5.4 De må jobbe med barn før homofili blir et problem
- 6.5.5 Lærere må være åpne.
- 6.5.6 Lærere må tilrettelegge og involvere seg, sosiallærer og helsesøster i klassemøter med medlemmer fra Skeiv ungdom, LLH på ulike klassetrinn.

6.6 Foreldre, familie og samfunn

- 6.6.1 Det er nødvendig med samfunnsmobilisering for en åpen og trygg skole.
- 6.6.2 Lesbiske og homofile foreldre bør være åpne i nærmiljøet.
- 6.6.3 Foreldre og familie må stille krav til skolen, si i fra og melde behov for systematisk arbeid mot diskriminering/mobbing.
- 6.6.4 Foreldre og familie og lærere bør utnytte hjem - skole samarbeidet i tilnærminger til tema om familie og kjærlighet.
- 6.6.5 Foreldre og familie bør tilbys informasjon, kurs og samtaler.

6.7 Skolehelsetjeneste

- 6.7.1 Skolehelsetjeneste skal møte ungdom uten forutinntatte holdninger/oppfatninger.
- 6.7.2 Kompetansen i skolehelsetjenesten må styrkes: "Rosa kompetanse"- modellen.

6.8 Forskning

- 6.8.1 Det må gis støtte til forskning som gir forutsetninger for kunnskapsbasert kompetanseheving i skolen.
- 6.8.2 Seksuell orientering og kjønnsidentitet må inn i elevundersøkelsene.
- 6.8.2 Forskning på ungdom bør skje på ungdoms premisser; ta ungdom på alvor og spør ungdom om ungdom.
- 6.8.3 Interseksjonalitet - tilnærming som ser sammenheng mellom ulike former for diskriminering på grunn av kjønn/seksualitet/etnisitet/osv, må inn i forskning om ungdom, skole og utdanning.

6.9 Informasjon

- 6.9.1 Informasjonsmateriell for elever og lærere må utarbeides og gjøres lett tilgjengelig.
- 6.9.2 Formidling må være språkbevisst.
- 6.9.3 Det må utgis og spres informasjon med synlige homofile og lesbiske elever (for eksempel som i boka Gay Kids).
- 6.9.4 Minoriteter må beskyttes i verdidiskusjoner.

6.10 Samarbeid med organisasjonene

- 6.10.1 Skolene må åpne for samarbeid med organisasjonene:
 - for å unngå heteronormativitet i formidling
 - for å presentere gode rollemodeller
 - fordi organisasjonsrepresentanter har kompetanse skolen og lærerne selv ikke har
- 6.10.2 Det må bevilges midler og gjøres til gyldig fraværsgrunn, slik at frivillige representanter kan ta fri fra arbeid og skole for å gjennomføre skolebesøk.
- 6.10.3 Skeive besøk på skolene, eller skole besøk til LLHs kontor bør skje to ganger i løpet av ungdomstiden; i ungdomsskolen og i videregående skole.

6.11 Arbeidslivstilnærming

- 6.11.1 Fagorganisasjonene må brukes i skolen på disse tema.

Se for øvrig punkt 5.8 Skolen som arbeidsplass, under temaet Arbeid

7. ETNISK PERSPEKTIV

Innledning

MAGNE RICHARDSEN, Skeiv verden:

Situasjonen i dag:

Av den lille forskningen som er gjort på området vet vi at homofile med etnisk minoritetsbakgrunn har ekstra utfordringer i forhold til å akseptere egen seksuell orientering, komme ut overfor familie og venner og, dersom de ønsker det, å komme inn i et homomiljø.

I NOVA rapporten Lesbiske og homofile med innvandrerbakgrunn (Moseng, 2003) refereres tall fra undersøkelsen Ung i Norge 2002 som indikerer at det å være homofil eller lesbisk med innvandrerbakgrunn er en dobbel belastning. Andelen lesbiske og homofile med innvandrerbakgrunn som har forsøkt å ta sitt eget liv er 36 %, mens den hos lesbiske og homofile med etnisk norsk bakgrunn ligger på 21 %. Tilsvarende tall for heterofile med innvandrerbakgrunn er 15 %, mens andelen heterofile etnisk norske ungdommer som har forsøkt å ta sitt eget liv er 9 %. I rapporten refereres lignende tall for psykisk helse.

Skeiv Verden er en nettverksgruppe for mennesker med innvandrerbakgrunn som opplever forelskelse, seksualitet og tiltrekning til en av samme kjønn. Gruppen er knyttet til LLHs lokallag i Oslo, Bergen og Trondheim og organiserer et 20 talls aktivister som jobber aktivt for godt over 100 møtende deltakere på våre aktiviteter de siste par årene. I tillegg når vi et større antall per e-postnettverk og gjennom nettsider. I Oslo har vi rundt 20 deltakere i en egen gruppe for homofile muslimer med jevnlig arrangementer. Vi jobber med å organisere lesbiske, men har kun 2 kvinner med som aktivister så langt.

Det å skulle stå fram som åpen homofil innebærer et ekstra element av **synlighet**. Synlighet i egen etnisk gruppe og familie og synlighet i det homomiljøet som for noen homofile erstatter familiens funksjoner. På Gaysir - landets største nettside for homofile - kommer det gjerne åpenlyse **rasistiske holdninger** fram, noe som naturlig nok er med på å skyve homofile med minoritetsbakgrunn unna.

Foreldregenerasjonen har ofte ikke **begrep** som dekker identitetskategorien homofil. Homofil praksis beskrives kanskje med et skjellsord. Det å ikke gifte seg er utenkelig. **Giftepresset** er derfor et tema vi snakker mye om i Skeiv Verden.

Det å stå fram, eller bare det å ikke skulle gifte seg, innebærer et større ansvar for familiens **rykte**. Man har ikke bare **ansvar** for seg selv, men representerer gjerne storfamilien og hele slekta og klanen. Hva som hører **privatlivet** til er for noen mindre enn hva som var tilfelle i Norge i førkristen tid. Vi opplever også at det er en større vilje til å sanksjonere mot avvik ved å ta i bruk **vold**.

Vi erfarer at løsningsstrategiene i målgruppen vår varierer blant annet med botid i Norge, oppholdsstatus, alder, kjønn, og med religiøs-, sosial- og kulturell bakgrunn. Aktuelle problemstillinger vi har notert oss de siste årene er:

- ⇒ Mange har et svært dårlig eller ikke-eksisterende **nettverk** blant homofile, og spesielt homofile med innvandrerbakgrunn.
- ⇒ Mange trenger **konkret bistand** til bruk av eksisterende velferdsordninger, og samtidig jevnlig samtaler og sosial støtte/rådgivning.
- ⇒ Stadig flere er bekymret for å bli **giftet bort** mot egen vilje, og ønsker konkret råd og hjelp i den forbindelse. Er krisesentertilbudet egnet for homofile menn? Vi trenger flere kriseboliger. Og vi trenger et egne krisemidler.
- ⇒ **Kunnskapen** om homofili er generelt lav i målgruppen, men spesielt lav blant familie og venner. Det er heller ikke tilstrekkelig kunnskap blant ressurspersoner i innvandrersorganisasjonene, som ofte blir utfordret av media på dette området.
- ⇒ **Asylsøkere** i målgruppen tør ofte ikke å oppgi seksuell orientering som innvandringsgrunn, eller de er livredde for at andre asylsøkere på mottakene får vite om årsaken til at de har søkt asyl. De kan også oppleve å bli plassert eksempelvis på rom med menn fra egen kulturbakgrunn, og har små sjanser til å bli flyttet til et mottak nær de store byene med et homomiljø.
- ⇒ Flere uttrykker et ønske å kunne kombinere det å være **religiøs** med det å være homofil. Flere med muslimsk bakgrunn etterlyser både møtesteder og kunnskap om hvordan de kan møte religiøst fundert argumentasjon.
- ⇒ **Forholdet til familien** er sentralt for homofile flest, og det samme gjelder homofile og lesbiske med innvandrerbakgrunn. Det å ha et avklart forhold til familien er helsebringende. Nettopp det at homofili angår hele familien har vært en fruktbar innfallsvinkel for å få gehør i innvandrer miljøer.

Løsningsstrategier:

Egenorganisering

Det viktigste vi har blitt enig om i Skeiv Verden er at den eneste langsiktige måten å støtte homofile med innvandrerbakgrunn på, er å organisere og sette folk i stand til selv å ta tak i egen hverdag. Slik dyrker vi fram egne forbilder.

Men - vi mangler kompetanse, organisasjonserfaring og vi mangler langsiktighet både i forhold til frivillig innsats og økonomiske muligheter. Må det være slik at alle støttemidler kommer i juni/juli og ikke januar? Mange av våre aktivister er i vanskelige livssituasjoner.

Kompetanse

Vi må alle, heterofile som homofile, kurses og få et aktivt forhold til det å samle og spre kunnskap og erfaring i egne nettverk. Også familie og storsamfunnet - spesielt gjennom skolen og innvandrersorganisasjoner. Vi trenger heterofile allierte – en far, mor, bror osv. - utfordringene er blant annet at det er gjort lite forskning på målgruppa, men det viktigste er å spre generell kunnskap om homofili.

Synliggjøring og informasjonsspredning

Svært viktig. Homofili som menneskerettighetsspørsmål må komme på linje med rasisme og tas inn som tema i alle de fora hvor det nå jobbes med rasisme.

- For mye mediapress på etniske minoritetsgrupper kan slå tilbake mot saken og enkeltindivider – balansegang.

Samarbeid

Oslo kommune har laget egen handlingsplan og støtter slik svært godt opp om arbeidet. Flere kommuner og organisasjoner må på banen, ikke minst innvandrersorganisasjoner. Støtteordninger må legge til rette for at homotemaet sidestilles med rasismetemaet og interesse belønnes.

Hva er neste steg i et etnisk perspektiv? Oppsummering fra gruppearbeid:

7.1 Politikere og myndigheter

- 7.1.1 Politikere og myndigheter må tydeliggjøre homoperspektivet i integreringspolitikken.
- 7.1.2 Myndighetene må arbeide aktivt for å motvirke heteronormativiteten i samfunnet og heteronormativitet i innvandrergroppene.
- 7.1.3 Offentlig støtte til trossamfunn/minoritetsorganisasjoner må forutsette at de kan demonstrere likestilling av homo/hetero.
- 7.1.4 Myndighetene må invitere til dialog med kulturelle ledere om seksuell identitet og seksuell orientering, for eksempel gjennom seminarer.
- 7.1.5 Seksuell orientering må tematiseres som del av mer omfattende planer og strategier om levekår og livskvalitet i det norske samfunnet (samisk, innvandrere osv.)
- 7.1.6 Politiske ledere og interesseorganisasjonene må møtes for dialog om lesbiske og homofiles levekår og livskvalitet i etniske minoritetsmiljøer.
- 7.1.7 Minoritetsledere må utfordres gjennom dialogen – og eventuelt, om nødvendig, ved konfrontasjon.
- 7.1.8 Ulike innvandrergropper må støttes i informasjonsformidling, mobilisering, og i å la stemmene bli hørt (angående seksualitet generelt).

7.2 Etniske minoritetsmiljøer

- 7.2.1 Religiøse og kulturelle ledere må ta ansvar for lesbiske og homofile i miljøene de er ledere for.
- 7.2.2 Innvandrergropper, religiøse organisasjoner og homoorganisasjoner må utveksle kunnskap og tematisere seksuell orientering, religion og etnisitet i fellesskap: Snakke om det som er felles, om religion generelt, om anonymitet, om vennskap og sosiale aktiviteter, om samarbeid, om kjønnsroller, familier og generasjoner .

7.3 Homsemiljø, homoorganisasjoner og homopolitikere

- 7.3.1 Alle må erkjenne at allmenn rasisme også bidrar til rasisme blant homofile.
- 7.3.2 LLH må være mer aktiv for å bekjempe den interne rasismen i homosemiljøet, og arbeide mot etnisk diskriminering.

- 7.3.3 Organisasjonene må finne ut hvordan de aktivt kan arbeide for å ønske den mindre minoriteten velkommen, åpne dørene og støtte sosialisering. De nordiske organisasjonene kan samarbeide om dette (LLH, RFSL, SETA)
- 7.3.4 Organisasjoner og politikere må utfordre tabuer og gjensidige fordommer hos alle grupper.
- 7.3.5 LLH og enkeltpersoner må fortsatt øve trykk på politikere til å initiere samtaler."Ring eller mail ditt byråd!"

7.4 Helse

- 7.4.1 Det må utarbeides og spres informasjon på flere språk om homohelse, rettigheter og muligheter til å få rådgivning og hjelp, og om hvor man kan søke støtte. Informasjonen må gjøres tilgjengelig, på asylmottak, i innvandrersorganisasjoner, i skolen, i helsevesenet osv.
- 7.4.2 Det må etableres gratis eller billige terapitilbud for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner med minoritetsbakgrunn.
- 7.4.3 Det bør etableres et antall kriseboliger med spesiell tanke på homofile med innvandrerbakgrunn.
- 7.4.4 Helsepersonell må utdannes for å kunne møte lesbiske, homofile, bifile og transpersoner med minoritetsbakgrunn.

7.5 Asylsøkere

- 7.5.1 Ansatte i mottaksapparatet for flyktninger og asylsøkere må skoles i temaet homoseksualitet.
- 7.5.2 Informasjon om homofili må systematisk inkluderes i introduksjonskurs for flyktninger og asylsøkere.
- 7.5.3 Det bør etableres et krisefond for personer på flukt fra æresrelatert vold og tvangsgifte.
- 7.5.4 Det bør gå fram av retningslinjer for utplassering av homofile asylsøkere i mottak og i kommuner at disse i størst mulig grad bør plasseres der det finnes nettverk for homofile med innvandrerbakgrunn fra før.

Se også under pkt 9.5 Asylsøkere, under temaet Helse

7.6 Kunnskapsbehov og forskning

- 7.6.1 Behov hos lesbiske og homofile innvandrere må avklares bedre.
- 7.6.2 Det bør etableres en arena, et multikulturelt sosialt nettverk, hvor sosiale og temaspesifikke behov kan avdekkes. Det kan bli et multikulturelt kompetanse og erfaringsnettverk.

7.6.3 Alle undersøkelser/forskning om etnisitet/minoritet/innvandring må stille spørsmål om seksuell legning.

7.6.4 Det må initieres forskning om diskrimineringsgrunner som samspiller.

7.7 Skole og arbeidsliv

7.7.1 Ledere og arbeidstakere må kritisk granske representasjon i egen organisasjonen/myndighet ut fra etnisitet/mangfold/genus/seksuell orientering.

7.7.2 Det må gis obligatorisk utdanning om seksuell orientering/ homofag på lærerutdanning og andre relevante utdanninger.

7.7.3 Det må etableres etter- og videreutdanningstilbud i seksuell orientering/homofag - parallelt til flerkulturell forståelse

7.7.4 Kjønnssroller, seksualitet og seksuell orientering må tematiseres i hjem- skolesamarbeid, og for eksempel gjennom foreldrekurs: De må få vite nok til å forstå – forstå nok til å tørre å akseptere”.

7.7.5 Prosjektet ”Lys levende homo” (homoorganisasjoner i skolen) må gjennomføres.

7.8 Samarbeid, organisering og nettverk

7.8.1 Det må stimuleres til etablering av formelle og uformelle nettverk, både på nett og ved sosiale møter.

7.8.2 Skeiv verden bør finnes i alle byer i Norge.

7.8.3 Det må arbeides for å samle ressurspersoner og organisasjoner som representerer religion, etnisitet og homopolitikk.

7.8.4 Det må etableres fora/møteplasser hvor det er mulig å snakke om hvordan det føles å tre ut av flokken - positivt og negativt (ikke som helsetilbud).

7.8.5 Twice Blessed. Det bør etableres en paraplyorganisasjon for dem som erfarer å være minoritet x to. Kanskje sammen med flere andre minoritetsgrupper.

7.8.6 Temaet sosial kontroll versus sosial støtte må tas opp til diskusjon i miljøer hvor alle kjenner alle. Minoritet ganger to - kan gi støtte og solidaritet ganger to.

7.8.7 Sosiale nettverk muliggjør kunnskapsnettverk. Det må etableres både åpne og lukkede nettverk som er stabile og gir sosial trygghet.

7.8.8 Det bør etableres en nettside – et forum for informasjon og erfaringsdeling.

7.8.9 Det må bygges opp et internasjonalt nettverkssamarbeide for å støtte prosesser i andre land.

8. SAMISK PERSPEKTIV

Innledning

RISTEN RAVNA HEATTA, Nettverk for homofile og lesbiske samer

Hvorfor er det så viktig å sette fokus på homofile, lesbiske og bifile samers situasjon i Norge?

Jo fordi homofile, lesbiske og bifile samer er multiminoriteter både i storsamfunnet og i det samiske samfunnet. Det er vi også i homomiljøet.

Det samiske slektskapssystemet gir grobunn for en omfattende skjult og strukturell diskriminering knyttet til status og identitet. Levekår og livskvalitet som homofile, lesbiske og bifile samer er avhengig av slektskapstilknytning; om den er til reindriftslekt, fastboende eller til kystsameslekt, og om du er samisk eller norsktalende same.

Trakassering og diskriminering skjer i utdanningsinstitusjoner og i arbeidslivet, og samiske offentlige organer og organisasjoner viser også i stor grad holdninger og praksis som støtter slik diskriminering og trakassering.

Samiske lesbiske, homofile og bifile trenger samiske homoveivisere. Det er behov for å bygge nettverk gjennom å etablere trygge, gode og diskrimineringsfrie møteplasser. Vi trenger også å få opp en informativ og operativ samisk homohjemmeside på nettet.

Vi har ingen systematisk kunnskap om levevilkår og livskvalitet for lesbiske, homofile og bifile samer i Norge. Det finnes verken skriftlig dokumentasjon eller konkrete offentlige tiltak!! Den mest omfattende dokumentasjonen som finnes er kortfilmen "Lesbisk i Kautokeino".

Men vi vet at mange har erfart alvorlige former for overgrep, mobbing, trakassering og i noen tilfeller grov vold, fordi de lever som lesbiske, homofile og bifile i det samiske samfunnet. Vi har også opplevd overgrep og trakassering, som multiminoriteter i det etablerte homomiljøet. Hvilke konsekvenser gir det? For mange gir det både et destruktivt rusmiddelforbruk og høyere selvmordsrisiko.

Det er et stort behov for homoforskning på samisk, som kan dokumentere levekår og livskvalitet og utvikle kunnskap, som kan legges til grunn for systematisk og målrettet arbeid for å bedre samiske homofiles og lesbiskes livssituasjon.

Hva er neste steg i et samisk perspektiv? Oppsummering fra gruppearbeid:

8.1 Politikere og myndigheter

- 8.1.1 Samiske myndigheter og norske myndigheter må ta tydelig ansvar i arbeidet for sikre samiske lesbiske, homofile og bifiles rettigheter, levekår og livskvalitet
- 8.1.2 Alle samiske sosial- og helseinstitusjoner og, utdannings- og opplæringsinstitusjoner må få konkret og målrettet homoinformasjon og homokompetanse, av samer med samisk homoforståelse, for å bidra til bedre livskvalitet og levevilkår.
- 8.1.3 Det må lages en samisk homoplan, med samisk perspektiv, som gir grunnlag for synliggjøring, anerkjennelse og rettigheter.

8.2 Forskning

- 8.2.1 Det må etableres et miljø for samisk homoforskning med samiske forskere og homoforskere.

9. HELSE

Innledninger

ROLF M. ANGELTVEDT, Faglig og administrativ leder, Helseutvalget - sammen for bedre homohelse:

Skjevfordeling av levekår blant lesbiske, bifile og homofile

Data fra offentlige levekårs- og helseundersøkelser er viktige instrumenter ved politikktutforming og det helseforebyggende arbeidet.

Kvantitative helse- og levekårsundersøkelser har siden 1940-/1950-tallet dokumentert systematiske og vedvarende skjevfordelinger av sykdom, helse, dødelighet og risikoatferd mellom ulike segmenter i befolkninger (Elstad 2000).

Det fokuseres på hvordan psykisk og somatisk helse varierer med sosial status eller klassetilhørighet, men også med andre samfunnsstrukturelle forskjeller som for eksempel sivil status, kjønn eller etnisk bakgrunn. Eksempel: De fleste nordmenn med innvandrerbakgrunn har god helse, men sammenliknet med majoritetsbefolkningen er det flere som strever, eksempelvis med psykiske vansker

Per i dag er ikke spørsmålet seksuell orientering inkludert i norske helse- og levekårs undersøkelser. Svenske data finnes fra 2006. SSB er blitt utfordret i denne saken og hva de kommer frem til vil være avgjørende for homohelsearbeidet i fremtiden.

Den store helse- og alkoholpolitiske utfordringen i Helseutvalgets arbeid består i å utradere sosiale forskjeller mellom lesbiske, homofile og bifile og majoritetssamfunnet:

- **Hiv/aids.** I Norge utgjør menn som har sex med menn kun 3 – 5 prosent av befolkningen, men hele 50 prosent av de som hvert år blir smittet. Samtidig er det slik at 97 prosent av menn som har sex med menn ikke er smittet av hiv.
- **Psykiske vansker/selv mordstanker.** 0,5prosent i kvinne- og mannsbefolkningen generelt oppgir å være plaget – blant lesbiske, homofile og bifile er andelen 3 prosent.
- **Alkohol/rusmidler.** Andelen blant lesbiske, homofile og bifile som drikker ofte og mye er mellom to og fire ganger større enn blant heteroseksuelle. Samtidig har mer enn åtte av ti et helt uproblematisk forhold til rusmidler.
- **Trusler/vold**

Jeg vil løfte frem noen viktige punkter i det fremtidige arbeidet for å bedre levekår for lesbiske og homofile i Norge:

1. Forskningsbasert kunnskap er alfa og omega. Både nasjonal og internasjonal kunnskap.
2. En ny levekårs undersøkelse må ta utgangspunkt i NOVA dataene fra 99, slik at data 10-år etter kan sammenlignes med data innhentet fra 1997. Med en slik

kunnskapsdatabase 10-år etter vil vi kunne se hva som har endret seg. Hva som fungerer og hva som ikke har fungert. Det være seg levekår, åpenhet, rus, hiv etc.

3. Vedtakene som ble fattet i den forrige meldingen må følges opp. Hva har kunnskapssentrene gjort med dette temaet i perioden? Hva har skjedd i opptrappingsplanen for psykisk helse og tiltak rettet mot lesbiske og homofile. Hvor har seksjon for selvmordsforskning vært i denne perioden?
4. Uten å forankre arbeidet i alle departementer vil vi ikke lykkes med utjamning av skjevfordeling av helse mellom homo og hetero. Det er ikke kun frivillig sektor som kan løse denne store oppgaven.

Homofiles helse har på 1980- og 1990-tallet i hovedsak handlet om hiv og aids og menn som har sex med menn. Nye forskningsresultater antyder at perspektivet også bør utvides til å gjelde lesbiske kvinner og helseproblemer generelt. Et slikt utvidet helseperspektiv som inkluderer psykisk helse og misbruk av narkotiske stoffer og alkohol vil være et alfa og omega, også i forhold til en vellykket hiv/aidsstrategi.

HANNE BØRKE-FYKSE, sosionom og leder for "Prosjektet Rosa kompetanse", LLH:

Rosa kompetanse er Landsforeningen for lesbisk og homofil frigjøring (LLH) sitt helseprosjekt. Det er finansiert av Sosial- og helsedirektoratet, men drives av LLH – ved prosjektleder og sosionom Hanne Børke-Fykse.

Målet med prosjektet er å jobbe sammen med de ulike profesjonene i helsevesenet for å øke deres *kunnskap* og *kompetanse* om temaet homofili, og hvordan de kan og bør møte homofile/lesbiske brukere.

Hvorfor skal helsevesenet lære noe spesielt om dette?

Jo mer man vet om en gruppe og deres særskilte utfordringer, jo større er sjansen for at man gir rett og kvalitetssikret behandling. På lik linje med andre minoriteter har lesbiske og homofile en del utfordringer i forhold til for eksempel marginalisering, ytre press i form av trakassering, vold, trusler, diskriminering etc. og utestenging fra viktige samfunnsarenaer.

I tillegg kommer det en del ekstra stressfaktorer som er helt spesielle for vår minoritet. Først og fremst det faktum at vår minoritetsstatus ikke har et fysisk uttrykk. Vi er usynlige, det er ikke sånn at vi kommer ut og får rosa nese, eller regnbuefargede ører. Det går ikke an å se på oss at vi er lesbiske og homofile. I praksis betyr det at vi selv er ansvarlig for å forvalte og administrere vår minoritetsstatus. Vi må alltid ta stilling til om vi skal være åpne, overfor hvem vi skal være åpne, når vi skal være åpne osv.

I hverdagslivet er dette først og fremst slitsomt og stressende. I møte med helsevesenet er det i beste fall ukomfortabelt og ubehagelig, og i verste fall kan det føre til mer eller mindre alvorlig feilbehandling.

Noe av hovedfokuset i Rosa Kompetanse er å knytte kunnskap og kompetanse om homofili opp til den enkelte profesjons fag og metode. Det har vist seg å være viktig at profesjonene kan forstå også denne kunnskapen inn i sin faglige kontekst, og at de lærer av hverandre. LLH skal

være med i arbeidet både som premissleverandør, pådriver og som kvalitetssikrer, men undervisningsopplegg må utvikles og eies av de ulike profesjonene selv.

Utfordringer

Først og fremst er det mangelen på systematisering og struktur som er vår største utfordring i denne jobben. Per i dag er det for eksempel ingen av helseutdanningene som behandler dette tema systematisk. Det står ikke på pensum, og er ikke noe studentene *må* igjennom. Det betyr at det er helt tilfeldig hvem som har kompetanse og kunnskap på dette området, og hvem som ikke har det. Mange av våre helse- og omsorgsarbeidere mister med andre ord muligheten til å gjøre jobben sin skikkelig fordi vi ikke har sørget for å gi dem det rette verktøyet.

Skal dette imøtekommes er vi avhengig av å få gjennomslag for at temaet er viktig. Kravet om å inkludere temaet sammen med øvrig faglig pensum i utdanningene må komme også fra andre enn oss i "homonorge". Uten hjelp og press fra heterosamfunnet vil vi aldri få den nødvendige fokus på dette temaet. Av en eller annen grunn kan det virke som om hvite heterofile menn har større troverdighet og gjennomslagskraft når de setter fokus på homosaker - enn det lesbiske og homofile selv har.

Det betyr at alle har et ansvar for å drive "homokamp". Kommuner, direktorater, departementer og politikere generelt har så mange flere muligheter til å sette dagsorden og kreve et fokus enn det homobevegelsen har. Min oppfordring er derfor at alle tør å si at dette er viktig, og at alle gjør det de kan for å øke kunnskapen og kompetansen der de er. På denne måten bidrar alle til å skape et mer kompetent samfunn der det er selvfølgelig at vi alle blir møtt med kunnskap og empati i vårt møte med helsevesenet

Hva er neste steg innenfor helse? Oppsummering fra gruppearbeid

9.1 Tydelige politikere og myndigheter

- 9.1.1 Helse og omsorgstjenestene må pålegge å sikre lesbiske og homofile et likeverdig tilbud gjennom oppdragsbrev fra departementet.
- 9.1.2 Det må gis pålegg om metodeutvikling og arbeidsformer som kan avdekke/klargjøre seksuell orientering/praksis i møter mellom klient/pasient og terapeut/helsearbeider.
- 9.1.3 Mandatet for tilsynsmyndighetene for helse- og sosialtjenestene må omfatte kvalitet på tjenestetilbudet til lesbiske og homofile.
- 9.1.4 Det generelle kunnskapsgrunnlaget må styrkes. Representative levkårs og livskvalitetsundersøkelser må inkludere seksuell orientering.
- 9.1.5 Det må gis ut informasjon som oppmunter og støtter grupper og enkeltpersoner til å stille krav til helsetjenester om kompetanse og likeverdig ivaretagelse av lesbiske og homofile, for eksempel om at:
 - det kan stilles krav til helsepersonell generelt
 - foreldre kan stille krav til skolen, skolehelsetjenesten/pp-tjenesten)
 - pårørende kan stille krav til sykehjem
- 9.1.6 Det må etableres et tverrdepartementalt samarbeid for rådgivning til homofile, lesbiske og bifile.

9.2 Homokompetent helsepersonell

- 9.2.1 Det må erkjennes at homokompetent helsepersonell er en forutsetning for å sikre lesbiske, homofile og bifile likeverdig behandling.
- 9.2.2 Lovpålagt kompetansekrav om kjønn og seksuell orientering må stilles til alt helsepersonell i psykisk helsevern, i somatiske helsetjenester og i rusomsorg.
- 9.2.3 Homoseksualitet må være tema i alle utdanninger.
- 9.2.4 Kompetansekrav må legges inn i utdanningsstrukturen, både i grunnutdanningen og i videre- og etterutdanning av helsepersonell.
- 9.2.5 Måten og omfang homoseksualiteten tematiseres på i helseutdanningene må kvalitetssikres gjennom NOKUTs tilsynsansvar.
- 9.2.6 Det må tilbys/påbys særskilt etter- og videreutdanning av helsepersonell.
- 9.2.7 Det må gis ut informasjon om hvordan den enkelte helsearbeider kan tilegne seg mer kompetanse.
- 9.2.8 "Rosa kompetanse" - tilnærmingen må gjennomføres innenfor de forskjellige tjenestene.

- 9.2.9 Skolehelsetjenesten er en frontlinje som møter unge lesbiske, homofile og bifile. Det krever god kompetanse; jf. utsatthet hos 14-16 åringer (NOVA)
- 9.2.10 Helsesøstre må skolerer, og det må etableres gode prosedyrer for ulike tema knyttet til helse. Verktøy finnes allerede og kan oppdateres.
- 9.2.11 Gamle og syke homofile og lesbiske eksisterer innenfor eldreomsorg osv. Kompetent og bevisst personell må sikre at de skal føle seg hjemme og godt ivaretatt på alders- og sykehjem osv.

9.3 Psykisk helse

- 9.3.1 Fordi det heteronormative samfunnet i noen tilfeller påvirker lesbiskes, homofiles og bifiles selvfølelse, må forebyggingen av psykisk uhelse skje i skole og arbeidsliv, blant annet ved at den heteroseksuelle organiseringen tydeliggjøres.
- 9.3.2 Lærere/skolehelsetjeneste/pp - tjeneste og arbeidsgivere, ledere og tillitsvalgte må få trygghet til å ta opp problematikken slik at de evner å ivareta lesbiske, homofile og bifile på en likeverdig måte.
- 9.3.3 Lesbiske, homofile og bifile må tematiseres tydeligere i arbeidet for et inkluderende arbeidsliv.
- 9.3.4 Eldre lesbiske, homofile og bifile må gjøres til tema i seniorpolitikken
- 9.3.5 Det må etableres behandlingstiltak for homofile og lesbiske, basert på Opptrappingsplanen for psykisk helse 1999 – 2008, hvor følgende hovedgrupper av tiltak inngår:
- Brukerstyring og informasjon
 - Styrking av tilbudet i kommunene
 - Omstrukturering og utbygging av psykisk helsevern for voksne
 - Utbygging av psykisk helsevern for barn og ungdom
 - Stimulering av utdanning og forskning
 - Styrking av tilbudet om arbeid og sysselsettingstiltak
- 9.3.6 Det bør etableres en selvmordsmodell etter Bærumsmodellen.
- 9.3.7 Det må gis støtte til pilotkommuner for å utvikle metoder, kommunikasjon, struktur og praksis. Gode tiltak må synliggjøres.

9.4 Somatisk helse

- 9.4.1 Livsstilsinformasjon, sexologisk rådgiving og generell rådgivning må gis på lesbiskes, homofiles og bifiles premisser.
- 9.4.2 HIV-positive må ivaretas bedre fra helsepersonellens side: De må ivaretas som personer – det er ikke bare behandling som er viktig.

9.5 Asylsøkere

- 9.5.1 Homofile, lesbiske, bifile og transkjønnende asylsøkere har spesielle behov. Derfor må det utvikles en egen "policy" for mottak av asylsøkere
- 9.5.2 En slik "policy" må omfatte både asylmottakspersonell, beboere og saksbehandlere hos UDI.
- 9.5.3 Den må tilrettelegges for at homofile, lesbiske, bi- og transkjønnende asylsøkere får beskyttelse og blir sett av personell.
- 9.5.4 Det forutsetter økt skoling, og kompetanse omkring kulturell forståelse av sex mellom personer av samme kjønn.
- 9.5.5 Det forutsetter styrking av psykiske helsetjenester innefor asylmottakene.
- 9.5.6 Det forutsetter at all informasjon om hiv og seksuelt overførbare sykdommer tilrettelegges for grupper med ulik kulturell og språklig bakgrunn.

9.6 Rusomsorg

- 9.6.1 Tabuene må utfordres.
- 9.6.2 Det må arbeides systematisk for å gjøre personell trygge nok til å spørre om og snakke om seksuell orientering. Mange våger ikke, eller vegrer seg for å gjøre det.
- 9.6.3 Det må utvikles behandlings og oppfølgingsmetoder som ivaretar situasjonsforståelse på lesbisk, homofil og bifil premisse.

10. VOLD OG RETTSSIKKERHET

Innledninger

RAGNAR KVÆRNESS, *Psykolog og leder for behandlingstilbudet til voldsutøvere og – utsatte ved ATV-Oslo.*

Om rettsikkerhet, skam og taushet, og om to homoprojekter i regi av Alternativ til Vold.

Stiftelsen jeg jobber i, Alternativ til Vold (ATV), har i 20 år arbeidet med å behandle og forebygge vold i nære relasjoner. (I parentes bemerket, vil jeg tillate meg å minne om at vi i den anledning holder en stor konferanse her i Oslo - 5. og 6. desember i år. Der vil vi også ta opp et skeivt perspektiv på vold i nære relasjoner gjennom flere innlegg og workshops. Se mer informasjon på nettstedet vårt: www.atv-stiftelsen.no).

Mitt innlegg i dag er plassert under overskriften vold og rettsikkerhet. Det er en god plassering. For vold gjør noe med friheten, og med evnen og muligheten den voldsutsatte får til å benytte seg av rettighetene sine. Delvis som et (forgjeves) forsøk på å holde litt kontroll, delvis som et resultat av direkte og indirekte trusler, utvikler det seg minidiktaturer i voldelige forhold. Den voldsutsattes frihet spises opp i forsøket på å ligge et hestehode foran voldsutøveren og unngå situasjoner, steder og følelser som erfaringsmessig "utløser" vold. Og friheten ødelegges ytterligere når offeret tar på seg ansvaret og skammer seg over sitt mislykkede prosjekt – volden fortsetter jo!

Vanligvis skammer begge parter i et voldelig forhold seg. Voldsutøveren skammer seg over å gjøre dette mot kjæresten sin, den utsatte skammer seg over at hun/han "lar dette skje". Og skammen bidrar til at de begge skjuler volden for innsyn. Et innsyn som kunne ha bidratt til at volden tok slutt.

Det er nok også skammen som har ligget bak når bare en håndfull homofile har oppsøkt Alternativ til Vold i de 20 årene tilbudet har eksistert. I tillegg tror vi at det faktum at vi inntil nå ikke har markedsført tilbudet spesielt ovenfor homofile og lesbiske har virket negativt for rekrutteringen. Internasjonal erfaring tilsier at homofile og lesbiske lett vil oppfatte at tilbud som ikke eksplisitt trekkes frem som et tilbud også for dem, kun er et tilbud for heterofile. I tillegg peker en del internasjonale undersøkelser på at mange homofile og lesbiske har liten tillit til hjelpeapparatet og helsevesenet, de regner ikke med å bli tatt skikkelig på alvor. Og – skam og selvforakt spiller igjen en sentral rolle. Homofile og lesbiske som bruker vold mot kjæresten, eller utsettes for det, tar det tilsynelatende ikke alvorlig selv. Undersøkelser antyder at også skeive ser på fenomenet med "heteroblikk": Vold mot kvinner er det menn som gjør, og hvis en mann slår sin mannlige kjæreste er dette bare "sånn gutter ordner opp seg i mellom". Alvoret i at det er kjæresten som slår blir borte. Alvoret i at vold mellom to menn har et ekstra farepotensiale forsvinner. Vold i nære relasjoner er forbundet med skam. Vold i homo- og lesbeforhold er dobbelt skambelagt. Denne skammen bidrar til taushet og til at den homofile og lesbiske befolkningen lar være å søke hjelp. Og dermed får homofile og lesbiske også et dårligere helsetilbud, og dårligere rettsikkerhet, enn hva de ellers ville fått.

For 2007 har ATV fått midler av Stiftelsen Helse og Rehabilitering til å utvikle et eget tilbud til homofile og lesbiske berørt av vold i nære relasjoner. Vi har brukt tiden til å gå aktivt ut og

markedsføre det som hele tiden har vært tilfelle, at ATV er til for alle, uavhengig av om man har partnere av samme eller motsatt kjønn. Vi skal også bruke prosjektperioden til å vurdere behovet for spesielt tilrettelagte tilbud for homofile og lesbiske.

Homofile og lesbiske med religiøs og/eller etnisk minoritetsbakgrunn blir utsatt for dobbeltdiskriminering – både ut fra etnisitet/eventuelt religion og seksuell orientering. I Aftenpostens kronikk 14. desember 2006 gir en anonym muslimsk gutt et sterkt og – ser det dessverre ut til – representativt bilde av hvordan det kan være å tilhøre en dobbeltminoritet. Han beskriver seg som ”sårbar, rådvill og alene”. Og overskriften understreker alvoret: ”Kjærlighet mellom liv og død”. Denne situasjonen var bakgrunnen for at ATV søkte, og fikk, midler til å utvikle et eget prosjekt rettet mot homofile og lesbiske som lever ”i klemme mellom to minoriteter”, som vi valgte å kalle prosjektet.

For mange homofile og lesbiske som også har annen minoritetsbakgrunn, innebærer tvangen de utsettes for mer enn ”ren” psykisk vold og press. De frykter faktisk for livene sine. Gjennom vår omfattende erfaring med å jobbe med mennesker som er utsatt for vold i nære relasjoner, har ATV fått betydelig kompetanse i sikkerhetsplanlegging. Vi er vant til å arbeide med konkret planlegging av hvordan mennesker skal komme ut av farlige livssituasjoner der de lever under vold og trusler om vold. Vi vet også mye om hva det innebærer å leve i en ekstremt psykisk belastende situasjon med fare for å bli utsatt for fysisk vold – samtidig som man må foreta valg som muligens kan få fatale konsekvenser.

Potensielt kan situasjonen til en ungdom som står frem som homofil i en streng og tradisjonell familie, der ære og voldelige løsninger står sterkt, ha mye til felles med situasjonen til en kvinne eller mann som vil bryte ut av et voldelig forhold.

Vi ønsker å bruke prosjektet til å øke fokus på og alminneliggjøre det selvfølgelige – at det å tilhøre en minoritet – som religiøs eller etnisk – ikke utelukker at man også kan tilhøre en annen minoritet – som homofil, lesbisk eller bifil. Vi ønsker at homofiles og lesbiskes rettigheter blir beskyttet og sett som den selvfølgelige menneskerettighet de er – også for homofile og lesbiske som samtidig tilhører andre minoriteter. Vi ønsker å stimulere til økt mot i samfunnet til å utfordre tradisjonelle oppfatninger om kjønn, identitet og personlig frihet, også når dette innebærer å utfordre oppfatninger innenfor det såkalte flerkulturelle samfunnet.

For å oppnå noe av alt dette, skal ATV legge til rette for debatt, og bidra med undervisningspakker og innspill til samfunnet generelt og til aktører i dette feltet spesielt. Vi vil også ta i mot enkeltklienter innen gruppen som står i fare for å bli utsatt for vold, eller frykter dette, hvis de velger å være åpne om følelseslivet sitt.

Til slutt. Det er som sagt en god ting at innlegget mitt er satt under overskriften ”Vold og rettsikkerhet”. For homofile som utsettes for vold i nære relasjoner, inkludert dem som trues av foreldre og søsken når de forsøker å ”komme ut av skapet”, rammer skammen og frihetsinnskrenkelsen dobbelt. Og for mange i dobbeltminoriteten kanskje mer enn det. Skam har en lei tendens til å fremme selvforakt. En titt på den anonyme ”komme ut” debatten på nettstedet gaysir gir noen triste illustrasjoner av akkurat det.

Og med det blir vi minnet om enda en utfordring: Hvordan ta vare på de usynliges rettsikkerhet?

***RAGNHILD HENNUM**, Professor, Institutt for offentlig rett, Universitetet i Oslo*

Denne innledningen skal handle om vold og trakassering av homofile og lesbiske, og om hvordan rettsapparatet kan brukes for å bekjempe denne type vold.

I innledningen skal tre tema berøres: 1. Vern mot trakassering. 2. (Hat)vold mot homofile og lesbiske og 3. Vold og seksuelle overgrep i homomiljø.

Vern mot trakassering

I 1981 fikk homofile og lesbiske et særlig strafferettslig vern mot diskriminering (trakassering) gjennom at straffelovens § 135a ble utvidet til også å beskytte homofile og lesbiske. Selv om homofile og lesbiske fikk et særskilt rettsvern mot diskriminering, betyr ikke det at enhver negativ omtale av homofile og lesbiske ble forbudt. Høyesterett har slått fast at forbudet i § 135a ikke er i strid med Grunnlovens § 100 om ytringsfrihet, men at bestemmelsen må tolkes med Grunnlovens bestemmelse som rettesnor.

Dette har ført til en restriktiv fortolkning av straffelovens § 135a, og bestemmelsen har nesten ikke blitt brukt i praksis. Vi har svært få eksempler på at noen har blitt dømt for å komme med diskriminerende uttalelser om homofile og lesbiske. Selv om § 135a gir homofile et særlig rettsvern mot diskriminering, er det altså mange uttalelser som lesbiske og homofile vil oppleve som krenkende, som er tillatt. Det skal temmelig grove overtramp til før forbudet i § 135a anses brutt. På tross av dette kan det se ut som om både homobevegelsen og enkeltpersoner har hatt det som strategi å anmelde krenkende uttalelser som brudd på § 135a.

Ingen av disse anmeldelsene har imidlertid ført frem, de har blitt henlagt fordi uttalelsene ikke har blitt ansett som brudd på § 135a. Det man har oppnådd ved å anmelde er ikke å få noen dømt for diskriminerende uttalelser, men i stedet å få "offisielt fastslått" hvilke krenkende uttalelser det er lov å komme med. For eksempel ble en legpredikant fra vestlandet anmeldt for bl.a. å ha sagt at dyr vet bedre enn homofile, når denne anmeldelsen ble henlagt fikk legpredikanten et godkjent stempel på sine uttalelser. Strategien med å anmelde diskriminerende uttalelser har med andre ord ikke vært spesielt vellykket. Hva skal man gjøre med det?

Noen vil kanskje si at § 135a burde fortolkes annerledes, for eksempel slik at alle som uttrykker seg negativt om lesbiske og homofile burde kunne straffes. Det er flere årsaker til at lovgivningen ikke er utformet på denne måten. For det første har man forholdet til ytringsfriheten. Også lesbiske og homofile har påberopt seg ytringsfriheten, for eksempel når motstandere har ønsket å stoppe informasjon om homofili fordi de ikke "ønsker propaganda for homofil livsstil". Ytringsfriheten verner mer enn de alminnelig aksepterte meninger, også upopulære ytringer beskyttes. Dersom det hadde vært slik at det var forbudt å komme med ytringer som ikke stemte overens med flertallets syn, ville også lesbiske og homofiles ytringer raskt bli rammet. I tillegg må man spørre i hvilken grad det ville være "taktisk lurt" å bekjempe negative holdninger gjennom lovforbud. Ville man ikke bare forsterke personer/gruppers tro på at de har rett, og være med å skape "meningsmartyrer" ved å bruke rettsvesenet til å bekjempe meningene deres? De negative holdningene til homofili vil helt sikkert fortsette å eksistere selv om de ble forbudt etter straffelovens § 135a. Et viktig spørsmål i denne

sammenheng er om man kan tenke seg andre måter å bekjempe trakassering enn gjennom bruk av rettsapparatet?

(Hat)vold mot homofile

Vi har gjennom flere undersøkelser (blant annet NOVA - undersøkelsen og undersøkelsen som Bera Moseng la frem på denne konferansens første dag) fått dokumentert at lesbiske og homofile er utsatt for mer vold enn normalbefolkningen. Dette gjelder særlig unge lesbiske og homofile som er synlige i bybildet. Vi har ikke sikker kunnskap om seksuell legning var gjerningsmannens motiv når volden ble utøvd. Men de som har vært utsatt for vold rapporterer at de opplevde sin seksuelle legning som motivet for volden. Dette er i denne sammenheng tilstrekkelig til å si at vi har dokumentasjon for at lesbiske og homofile utsettes for vold oftere enn den generelle befolkningen. Vi kan også konkludere med at offerets seksuelle legning var motivet ved alle fall en del av disse voldstilfellene.

Selv om homofile og lesbiske utsettes for vold oftere enn normalbefolkningen, blir denne volden ikke ofte anmeldt. Politiet har registrert få tilfeller av vold der offerets seksuelle legning var motivet. Man kan spørre seg hvorfor så få tilfeller anmeldes. Er lesbiske og homofile redde for å anmelde? Er de redde for å bli møtt med latterliggjøring og negative holdninger hos politiet? Klarer ikke politiet å registrere vold mot homofile og lesbiske? Hva kan vi eventuelt gjøre for at homofile og lesbiske skal anmelde oftere (dersom vi ønsker det)?

Vold mot homofile behandles strafferettslig som all annen vold. I straffeloven § 232 og § 292 er det egne bestemmelser om at det skal være straffeskjerpende dersom vold eller skadeverk har rasistiske motiver. Noen tilsvarende regel om at det skal være straffeskjerpende dersom offerets seksuelle legning er motivet for en voldshandling eller for skadeverk, har vi ikke. I Homomeldingen (*St.meld. nr. 25 (2000-2001) Levekår og livskvalitet for lesbiske og homofile i Norge*) ble det foreslått å innføre slike regler om straffeskjerpelse. Dette forslaget har det ikke skjedd noe med, blant annet på grunn av motstad fra Politidirektoratet. En kan spørre seg om det er noe grunn til å ha en slik regel om skjerpet straff ved vold mot homofile og lesbiske. Er denne volden "noe annet" enn annen vold? Dersom man mener at homofob vold skiller seg fra annen vold og bør straffes strengere (på samme måte som rasistisk vold) må man spørre seg hvorfor forslaget i Homomeldingen ikke er fulgt opp? Hvorfor er Politidirektoratet motstander av dette forslaget? Hvorfor sier ikke Likestillings og diskrimineringsombudet noe? Hva kan gjøre for å få fortløp i arbeidet med en lovendring?

Vold og seksuelle overgrep i det homofile miljøet

Vi har lite kunnskap om den vold og de seksuelle overgrep som skjer i det homofile miljøet. Det er imidlertid ikke grunn til å tro at det foregår mindre vold i homofile parforhold enn i heterofile parforhold. Hvorfor er det ingen som snakker om det? Tør man ikke bryte idyllen og innrømme at vold foregår i homofile parforhold? Er man redd det vil bli brukt mot homofile og lesbiske i kampen for felles ekteskapslov? Og hva med seksuelle overgrep. En hører stadig historier om 14-15 år gamle gutter som har seksuelle forbindelser med menn som er ti år eldre. Disse seksuelle forbindelsene er straffbare etter norsk rett (straffelovens § 196), der den seksuelle lavalder er 16 år. Dersom en slik sak ble brakt inn for domstolene vil 24-25 åringen blitt straffet for seksuelle overgrep mot 14-15 åringen. I homomiljøet er det lite snakk om denne typen overgrep. Snarere kan man i en del sammenheng høre romantisering av denne typen seksuelle forbindelser, det er med andre ord aksept for handling som ellers i samfunnet betraktes som seksuelle overgrep. Hvorfor er det slik? Og hva kan man gjøre for å bekjempe denne typen holdninger i homomiljøet?

Hva er neste steg mot vold og for rettssikkerhet? Oppsummering fra gruppearbeid:

10.1 Politikere og myndigheter

- 10.1.1 Myndighetene må markere tydelig ansvar.
- 10.1.2 Det må utvises nulltoleranse for homohets på alle plan
- 10.1.3 Det må innføres straffeskjerpelse ved homohatvold.
- 10.1.4 Voldsanmeldelser må bli registrert og tatt på alvor i politi og rettsvesen.
- 10.1.5 Hatvoldsaker må behandle raskt.
- 10.1.6 Det må utarbeides et opplæringsopplegg om homofili og om homohatvold for påtalemyndighet og rettsvesen.
- 10.1.7 Det bør vurderes å etablere en "voldsombudsfunksjon".
- 10.1.8 Det må gis eksplisitt pålegg til tilsynsmyndighetene om å føre særskilt tilsyn med helse- og sosialtjenestene som gis til homofile, lesbiske, bifile og transpersoner.

10.2 Organisasjonene

- 10.2.1 Minoritetsmiljøene må ta tydelig ansvar og signalisere nulltoleranse for homohets.
- 10.2.3 Religiøse ledere må ta avstand fra homovold.
- 10.2.2 Egne organisasjoner må granskes for å sikre at det finnes individuell støtte.
- 10.2.4 Alle organisasjoner som arbeider med homofiles rettigheter, livssituasjon og informasjonsformidling, må ta aktivt ansvar for å bekjempe seksuelle overgrep mot mindreårige i homomiljøet.

10.3 Informasjon og dialog

- 10.3.1 Myndigheter og organisasjoner må sette fokus på heteronormativitet og hvordan den kan motvirkes.
- 10.3.2 Menneskerettighetsfokus må være kjerne i informasjonsformidling
- 10.3.3 Dialog må fremme forståelse av fellesskap: Ikke "de" og "vi", men "oss"
- 10.3.4 Det må etableres systematisk informasjonsspredning i innvandremiljøer, innvandrer-organisjoner, religiøse organisasjoner og skolen om homofili, psykisk helse og seksualundervisning.

- 10.3.5 Det må etableres gode modeller for dialog - og for samarbeid - for å utfordre opplevde konflikter mellom religion, etnisitet og homofili.
- 10.3.6 Informasjon og dialog må vektlegge at seksuell legning ikke er valgt.
- 10.3.7 Det må spres kontinuerlig informasjon (aviser, tv, artikler, reklame med mer) om at det ikke er lov å slå/bruke vold - også som spesifikke kampanjer.
- 10.3.8 Samlivskurs for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner må tematisere vold i nære relasjoner (familie osv.)
- 10.3.9 Mobbing og trakassering i lys av rettsikkerhet, menneskerettigheter og minoriteter må gjøres tema i skolen

10.4 Helse- og sosialtjeneste

- 10.4.1 Det bør gjennomføres pilotprosjekt ved Oslo legevakt, ved sosial vaktjeneste, for å utvikle kompetanse og arbeidsformer som kan sikre god oppfølging ved homohatvold.
- 10.4.2 Prosjektet bør forankres i et interdepartementalt samarbeid, som også omfatter samarbeid med homoorganisasjonene, for å formidle og implementere erfaringene ved flere av landets legevaktilbud.

11. IDRETT

Innledning

Heidi Eng, Forsker, Diakonhjemmets Høgskole

(Vennligst ta kontakt med forfatter for tillatelse til bruk av foredraget: eng@diakonhjemmet.no)

SEX(Y) IDRETT

Jeg forsker på seksualitet og kjønn i idrettskonteksten. Datamaterialet jeg snakker ut ifra er tatt fra en fullført doktorgradsstudie på Norges Idrettshøgskole og fra et pågående postdoc-prosjekt. I dag har jeg bare tid til å presentere overskrifter og påstander fra dette materiale uten å underbygge og drøfte disse noe videre.

I sin åpningstale i går sa Barne- og likestillingsministeren at idretten er en vanskelig nøtt å knekke. Det er jeg helt enig i! Homohets har heldigvis nå blitt et tema i NIF som er Norges Idrettsforbund, med et satsningsprosjekt mellom Norsk Folkehjelp, LLH og NIF. Temaet er også mye fremme i media! Men, jeg har registrert at det stort sett er herrefotball det er snakk om. Jeg syns dette er svært problematisk. Norges Fotballforbund tok tak i rasismeproblemet og nå har de for flere år siden begynt å ta tak i homohetsproblematikken i herrefotballen. Det er vel og bra, men litt for lett vint, å bare kaste seg på det toget som kjører først ut av perrongen. Hvor er fokuset på alle de andre idrettene? Og på forholdene i kvinneidrett? I mitt datamateriale er bl.a. drop-out fra idrett et synlig problem. Det gjelder i like stor grad jenter som gutter, og de representerer 13 ulike idrettsgrener i NIF.

I det nevnte prosjektet "Med idretten mot homohets", er det derfor svært viktig at fokuset rettes mot flere idretter enn fotballen, og mot damesiden like mye som herresiden! Hvordan er forholdene for eksempel i skiidretten?? Nasjonens store idrettsarena som symbol på det norske av det norske? Er nikkersadelen full av lykelige homser og lesber?

I mitt datamateriale er det historier om vanskeligheter, smerte, lidelse, og problemer knyttet til erfaringer med homohets og mobbing. Men det er også mange fortellinger knyttet til idrettsglede og trivsel i et miljø preget av samhold, humor, vennskap, fysisk nærhet, spenning, erotikk, flirt, og sex:

Sex(y) idrett er sant. Idrett er helt spesiell som kulturell og sosial arena fordi det er en plass hvor det er mye kropp og kroppskontakt koblet til sterke følelser under trening og konkurranse. Det er også et homososialt miljø; det vil si et enkjønnet miljø hvor kvinner og menn ofte er atskilt under trening og konkurranse. Kvinnfolk sammen. Og mannfolk sammen. Dette gir muligheter for homoerotikk og rå, upolerte, kanskje "primitive" følelser på ulikt vis. Garderoben er selvfølgelig helt spesiell i så måte. Og alle treningsleirene og reisingen med klubben eller laget. Det er flørt i garderoben, sex i badstua, fellesronk i dusjen, parring på hotellrom, kosing på sovesalen, "dating" i idrettsbygget, romantiske turer i skog og mark. I det hele tatt finner jeg livsfrisk, frodig og freidig kåtskap hos ungdommen særlig.

MEN - og her kommer forbeholdet... Inndelingen i herre- og damegarderober er blitt til bl.a. for å kontrollere seksualiteten. Det er først når det kommer en mann inn i damegarderoben at det blir hyl og skrik. Vi glemmer jo da helt at det finnes seksuell tiltrekning og forelskelse mellom jenter og mellom gutter! Garderobeinndelingen er et typisk eksempel på en tatt-for-gitt

heteroseksualitet i en kultur. Og denne heteronormen fører i sin tur til en kultur hvor toleranse for noe annet er lav. I denne jente- eller guttegarderoben så har de ikke glemt det helt likevel, dette med at det kan være noe annet enn heteroseksuelt begjær mellom folk... derfor blir det så viktig å hele tiden bekrefte heteroseksualiteten i denne garderoben. Selv om det foregår sex mellom gutta er det for all del ikke homoseksuelt! Historiene fra de jeg har snakket med inneholder derfor en "hjertet i halsen stemning"; NYTELSE og FARE på en gang. Og hva var nytelse og hva var fare? Erotikk og sex ser ikke ut til å være en trussel. Det gjelder spesielt for mennene. Gutter og menn kunne leke og nyte både det ene og det andre, men faresignalet blinket ved forelskelse og kjærlighet. Den romantiske kjærligheten er rimelig utilgjengelig mellom gutter og menn i idrettskonteksten. Sjekking og parring i den forstand er forbeholdt heterolivet. Sex(y) idrett er ikke sant for alle, når vi ser på gutta på "sjekkesletta" (Norway Cup på Ekeberg). Men her kommer vi til en forskjell mellom kvinner og menn, jentene som lever lesbisk realiserer den romantiske kjærligheten! Det er rom for det nå, i enkelte idretter. På den annen side er erotikken og seksuell nytelse slik jeg fikk høre om fra mannsidretten ikke så fremtredende her...

Jeg merket meg et annet viktig poeng Karita Bekkemellem sa om forholdene i idretten, i sin tale i går. Hun sa at i idretten er homoseksualitet liksom blitt synonymt med feil maskulinitet. Hun er inne på noe veldig viktig her. Homohets rammer nemlig først og fremst på grunn av for trange rammer for kjønn! Heteronormen handler mye om "skikkelige mannfolk og søte damer". Homohets og mobbing blant barn/ungdom og unge voksne foregår derfor i stor utstrekning slik som Susan Cochran sa i på konferansen går: "Du trenger ikke være homo for å bli diskriminert/mobbet/hetset som en." Media slo opp et stygt eksempel på dette på tirsdag, om Graeme Le Saux i engelsk fotball for dere som så det (se <http://www.dagbladet.no/sport/2007/09/10/511557.html>). Jeg mener at dette er et stort problem i idretten. Det gjelder særlig for gutter som deltar i det vi kan kalle "macho-idretter" og for jenter som deltar i "feminine idretter". Tradisjonelle kjønnsrammer når det gjelder maskulinitet og femininitet fører til homohets hvis noen bryter dette trange handlingsrommet når det gjelder hvordan du kan kle deg, snakke, oppføre deg etc. som jente eller gutt.

Det siste poenget her må få konsekvenser for politiske tiltak/strategier i antidiskrimineringsarbeidet. Det må snakkes om holdninger til kjønn! Vi må ikke bare snakke om de homofile og lesbiske som ofre for homohets. Det må ikke bli sånn at gutta tar seg sammen når det gjelder homovitsing og homohets hvis de skjønner at de har en homo på laget. Og når den homoen kanskje flytter så kan de kjøre på for fullt igjen med machokulturen sin. Det må ikke handle om hvorvidt det er en homo eller lesbe i miljøet. Problemet med homohets handler om en heteronorm som får dominere ukritisk i et miljø. Den obligatoriske hetero- og tokjønnsnormen får *diskriminerende konsekvenser*. Og de som må betale her er ikke bare de som lever homo eller lesbisk, men alle de som gjør kjønn litt "feil", er jente på en annerledes og "ekkel" måte i manges øyne. Og de får betale gjennom å bli støtt ut av fellesskapet, mobbet til å "droppe ut" av idretten, eller som Graeme Le Saux rammet av hatvold.

I antidiskrimineringsarbeidet i idretten er det derfor viktig å sette fokus på hvordan heteronormen privilegerer én type seksualitet, og én type kjønnsuttrykk ("ekte mannfolk og søte damer"). I tillegg til å fremme krav om aksept, likeverd og menneskerettigheter for en kategori mennesker, de som lever lesbisk/homo, må det arbeides aktivt med å fremme krav om å utvide normen for det som nå er den hvite heteronormale. Da blir kampen mot homohets interseksjonell, i spenn med kampen mot rasisme, mot sexisme eller kjønnshets. Problemfokuset må være på hvilke normer som får råde, hvordan kulturen i et idrettsmiljø får

utvikle seg og hvilke diskriminerende og eventuelt voldelige konsekvenser det får uansett hvem som blir rammet av det.

Hva er neste steg innenfor idrett? Oppsummering fra gruppearbeid:

11.1 Idrettsorganisasjon og idrettsledere

- 11.1.1 Idrettsledere må bli tydelige på at homohets ikke tolereres.
- 11.1.2 Idrettsledere på alle nivå må bli tydelige på at usynligheten er et problem for alle – ikke bare for homofile og lesbiske
- 11.1.3 Alle idrettsledere må få informasjon om hvordan de kan ta tak i trakasseringssituasjoner og håndtere dem.
- 11.1.4 Idrettsorganisasjonene må sikre at det gjennomføres konkret holdningsarbeid på grunnplan.

11.2 Utdanning, opplæring og informasjon

- 11.2.1 Lederopplæring (for klubbledelse) må omfatte konkret håndtering av homohets og hvordan det kan arbeides aktivt for lesbisk og homofil opplevelse av full aksept.
- 11.2.2 Dommeropplæring må omfatte kunnskap om holdninger og om hvordan de kan forholde seg med tydelighet mot trakassering. De må få klare retningslinjer og regler.
- 11.2.3 Homohets må gi rødt kort.
- 11.2.4 Kjønnssammene i idretten må tematiseres for å skape bevissthet i miljøene.
- 11.2.5 Ulike temainnganger må brukes for å ta opp kjønn, seksuell orientering og seksuell identitet i idretten. Eksempler på slike temainnganger er:
 - Styrking av selvfølelse
 - Inkludering
 - Utsettelse av alkoholdebut
 - Organisert idrett og folkehelse
 - Nettverksbygging og sosiale sammenhenger
- 11.2.6 Konferanser og seminarer må brukes for å mobilisere og forankre holdningsarbeidet mot homohets - for inkludering (anerkjennelse og respekt).

11.3 Strategier for synlighet - samfunnsinformasjon

- 11.3.1 Det må settes fokus på gode og positive eksempler.
- 11.3.2 Kjente rollemodeller bør inviteres og støttes i å komme med positive budskap om homoer i idretten.

12. LOKAL HOMOPOLITIKK

Innledning

JOHN TRYGVE TOLLEFSEN, Prosjektleder, "Lokal oppblomstring" LLH

Gjør homopolitikken lokal

Vi møter det offentlige som borger, bruker av tjenester og som arbeidstaker. Homofiles usynlighet gjør at vi selv må administrere vår minoritetsstatus, noe blant annet medfører at vi får skylden for de belastninger 'det heterofile samfunnet' påfører oss. Det som er et strukturproblem, hvor lesbiske og homofile blir usynliggjort og marginaliseres i samfunnet, gjøres til, og oppfattes utelukkende som, et problem som angår den enkelte homo.

Det meste av homopolitikken så langt har vært rikspolitikk. Nå som vi er like ved å oppnå full juridisk likestilling, er det på tide å ta homopolitikken ned på lokalt nivå. Det er kommunene som sitter med verktøyene for å gjøre Norge til det første landet i verden som inkluderer homofile på lik linje med heterofile på alle områder i livet.

Det kan lages egne tiltaksplaner for homofile, eller inkludere gruppen i kommuneplanen, og annet planarbeid. Det viktigste er at kommunene lager konkrete tiltak, og synliggjør lesbiske, homofile og bifile innbyggere som likeverdige borgere i lokalsamfunnene. Hva kommunen konkret bør fokusere på, vet man best lokalt. LLH mener allikevel arbeidsliv, helse og omsorg, skole og fritid er fire områder som bør gis spesiell oppmerksomhet.

- 1) Arbeidsliv. Kommunen kan her gå foran til inspirasjon for andre arbeidsgivere. Kunnskap om homofili må inngå i lederopplæringen. Kommunen må si klart i fra om at man er åpen og inkluderende ovenfor homofile arbeidstagere. Fordommer og diskriminering må slås ned på. Åpenhet må ses på som en ressurs.
- 2) Helse og omsorg. De ansatte i alle helsetjenestene kommunen driver, det være seg helsestasjoner, skolehelsetjeneste, aldershjem, kommunelegen etc. må skoles i forhold til kunnskap om lesbiske og homofiles seksualitet, identitet, helse og levekår.
- 3) Skole. De homofile elevene er allerede til stede i klasserommet. Det samme er barn og søsken av homofile. Dette må skolen erkjenne, ta inn over seg, og ta de riktige konsekvensene av. Homofili må fremstilles som en likeverdig og naturlig samlivsform, på lik linje med heterofili. LLH og Skeiv Ungdom må inviteres inn i skolen. Lærerne må kjenne til og forstå vår minoritets særskilte utfordringer. Skriftlig informasjon, brosjyrer og lignende må finnes synlig og tilgjengelig. Det skal være nulltoleranse for homofobi.
- 4) Fritid. Kommunen må markere klart ovenfor frivillige organisasjoner og ikke minst ovenfor de som driver kommunens egne tjenester og tiltak, at homofile skal inkluderes på lik linje med heterofile, og at all trakassering skal slås ned på. Ledere må kurses i å møte lesbiske, homofile og bifile.

Kommunene står i en særskilt posisjon, med det aller beste utgangspunktet for å kunne bedre lesbiskes, homofiles og bifiles levekår og livskvalitet. Kommunen må være seg bevisst sitt ansvar for de strukturelle utfordringene lesbiske, homofile og bifile møter. Og kommunens

politikk på området formes av politikere og administrasjon, tjenesteytende ansatte og deres foreninger, frivillige organisasjoner og andre pressgrupper. Vi kan alle være med å påvirke.

Hva er neste steg for lokal homopolitikk? Oppsummering fra gruppearbeid:

12.1 Politikere og statlige myndigheter

- 12.1.1 Politikere og statlige myndigheter må sørge for at det settes fokus på homonegativitet, homohets og heteronormativitet, heller enn på homoer.
- 12.1.2 Statlige myndigheter må selv utfordre etablerte samfunnsinstitusjoner og holdninger.
- 12.1.3 Departementene bør forplikte kommunene til å jobbe konstruktivt og aktivt med saker knyttet til lesbisk og homofil levestandard og livskvalitet.
- 12.1.4 Departementene bør følge opp pilotkommuner - og synliggjøre "best practice" - de kommunene som er flinke.
- 12.1.5 Temaet homoseksualitet må alminneliggjøres, og ufarliggjøres på alle arenaer.
- 12.1.6 Myndighetene må slutte å gradere etter menneskeverd; hvis noen ikke har like rettigheter, har de ikke samme menneskeverd.
- 12.1.7 Statlige myndigheter må støtte formidling av eksisterende informasjon og at materiell kommer ut til hele landet.

12.2 Kommunen

- 12.2.1 Homopolitikken må være tema i alle kommuner, ikke bare i noen utvalgte.
- 12.2.2 Politikere må få styrket kompetansen, de må få bedre kunnskap og forståelse om lesbisk og homofil livskvalitet.
- 12.2.3 Kommunene må ansvarliggjøres for å motarbeide usynliggjøring. Det innebærer at de må utarbeide lokale handlingsplaner.
- 12.2.4 Det må etableres samarbeid mellom frivillige organisasjoner og kommunene.
- 12.2.5 Kunnskapskommuner må arbeide tverrfaglig og tverretattlig, blant annet med interseksjonalitet (*når flere diskrimineringsgrunnlag samvirker på måter som skaper aggregert forskjellsbehandling av mennesker*) som tilnærming.
- 12.2.6 Fordi homofili ikke synes, og heterofili synes veldig ofte, må det arbeides aktivt, gjennom dialog, med holdningsskapende arbeid i trossamfunn, i minoritetsmiljøer, i frivillig sektor og i politiske partier.

- 12.2.7 Hver kommune bør ta initiativ til tverrfaglige forum som tematiserer, gjør opp status og drøfter *Diskriminering*; ser saken fra alle sider, løfter opp kunnskap og skaper forståelse. Forumet bør møtes 3 - 4 ganger i året, og bestå av
- frivillige organisasjoner og foreninger
 - trossamfunn
 - lærere, helse, forskning og andre kommunalt ansatte
 - minoritetsmiljøer
- 12.2.8 Mangfoldsraushet må innføres som prinsipp. Det bør lages mangfoldsplaner som ivaretar minoritetsperspektiv – ikke bare homoperspektivet, men menneskerettigheter.
- 12.2.9 Kommunene må støtte og styrke lokale aktiviteter og møteplasser for unge og voksne som bidrar til synliggjøring, slik at lesbiske og homofile kan være tydeligere og mer åpne.
- 12.2.10 Alle i kommunen, også heterofile menn, kvinner, gutter og jenter, må forstå sitt ansvar for å ta vare på dem som opplever trakassering på grunn av kjønn og seksualitet.

12.3 Oppvekst

- 12.3.1 På alle oppvekstområder må det arbeides for å skape aksept for det individet man er.
- 12.3.2 Kommunene må arbeide for vanliggjøring av homofile og lesbiske på alle steder hvor innbyggerne tilbringer oppveksten.
- 12.3.3 Mangfoldet i samfunnet må reflekteres i skole og helsetjenester, som er viktige i oppveksten.

Fritid

- 12.4.1 Institusjoner som organiserer fritid, for eksempel kultur og idrett, må formidle nulltoleranse for homohets og klar aksept av lesbiske og homofile.

Se også under punkt 7, Idrett.

12.5 Skole

- 12.5.1 Lov om læringsmiljø må sikre alle elever mot diskriminering.
- 12.5.2 Det må være en klar politikk i skolen, med verktøy og konkrete tiltak som kan måles, og med sanksjoner. Skoleledere må passe på lærerne og lærerne må passe på elevene, slik at holdninger gjennomsyrrer praksis i skolesystemet.
- 12.5.3 Homohets bør loggføres for å øke bevissthet.
- 12.5.4 Kunnskap og forståelse om seksuell orientering må inn i lærerutdanningen
- 12.5.5 Alle lærere må ha kunnskap om heteronormativitet

- 12.5.6 Fordi skolen er en arena alle er innom og sosialiseres, med innlæring av normer og holdninger, må læreplaner favne både homo og hetero som noe "normalt".
- 12.5.7 Lesbiske og homofile lærere skal kunne være åpen på jobb, og må få eksplisitt støtte for det av skoleledelse (og kolleger).
- 12.5.5 Skolene må pålegges å jobbe aktivt for likebehandling uavhengig av kjønn, etnisitet, seksuell orientering og funksjonshemming.
- 12.5.5 På ungdomsskoler og videregående skoler bør det arrangeres workshops med elever og ansatte, som tematiserer hva likebehandling er.
- 12.5.8 Elevene må ha lett tilgjengelig informasjon om hvor de kan få hjelp, fra en kontaktlærer med fast samtaletid, helsesøster, frivillige organisasjoner osv.
- 12.5.9 FAU må mobiliseres til å inkludere foreldrene i arbeidet, for eksempel gjennom en "Snakk om det hjemme" kampanje.

Se for øvrig under pkt. 6 Skole og utdanning

12.6 Kommunen som arbeidsplass

- 12.6.1 Alle ledd i kommuneorganisasjonen/kommunal virksomhet må raskt få skolering og bevisstgjøring om lesbiske og homofile, gjennom opplegg i regi av arbeidslivets organisasjoner i samarbeid med LLH.
 - o Målsettingen skal være å alminneliggjøre, synliggjøre, og tilrettelegge der det er nødvendig, for å åpne fullt opp for ressursene lesbiske og homofile besitter.
 - o Initiativet til et slikt opplegg må tas departementet i dialog med arbeidslivets parter.
 - o Det bør gjennomføres et pilotprogram innen sommeren 2008.

Se for øvrig under pkt. 5 Arbeid

12.7 Helse i distriktet

- 12.7.1 Helsearbeidere over hele landet, må få kunnskap og trygghet til å møte lesbiske, homofile og bifile.
- 12.7.2 Det må vektlegges at homoseksualitet ikke bare er seksualitet, men også følelser og identitet.
- 12.7.3 Skolehelsetjenesten må skolerer i "Rosa kompetanse".
- 12.7.4 Bevisstheten om at gamle og syke homofile og lesbiske eksisterer innenfor eldreomsorg osv. må styrkes. De skal føle seg hjemme på aldershjem.

Se for øvrig under pkt.9 Helse

12.8 Kunnskapsutvikling og forskning

- 12.8.1 Det er behov for rapporter og homoforskning som har lokal forankring som utgangspunkt, det gjelder både representativ og spesifikk forskning.
- 12.8.2 I kunnskapsproduksjon er det viktig å erkjenne at det er mange skaphomser, som det er vanskelig å få i tale.

12.9 Media

- 12.9.1 Homofile og lesbiske er usynlige minoriteter. Media må synliggjøre homofile og lesbiske; som minoritet, men også som alminnelige naturlige mennesker.
- 12.9.2 Media bør lage holdningskampanjer som fungerer; for eksempel TV-reklame som viser mangfold i ulike grupper.
- 12.9.3 Det bør gjennomføres en "*Hold hverandre i hånda*" kampanje.

13. INTERNETT

Innledning

ASBJØRN JØRGENSEN, ansvarlig redaktør og daglig leder i Gaysir AS som driver nettstedet Gaysir.no

Gaysir.no er Norges største nettsted for homofile, lesbiske, bifile og personer med transkjønnethet (lhbt) med 55.000 unike brukere hver uke. Gaysir.no produserer daglig nyheter rettet mot målgruppen og tilbyr en medlemsjeneste som har omlag 35.000 medlemmer. Nettstedet ble etablert i 2000 og har seks heltidsansatte i tillegg til en rekke frilansjournalister. Nettstedet er finansiert med annonseinntekter og inntekter fra medlemsjenesten. Gaysir samarbeider med offentlige myndigheter og interesseorganisasjoner som arbeider med målgruppen.

Medlemsjenesten Gaysir Interaktiv har medlemmer i aldersgruppen 16 år og oppover. 60% av medlemmene er menn og 40% kvinner. Medlemmene fordeler seg over hele landet. Hvert medlem har muligheten til å lage en egen hjemmeside hvor den enkelte kan presentere seg selv, skrive dagbok, legge ut bilder, video og lage vennelister/favorittlister. Medlemsjenesten er svært populær, og det sendes rundt 100.000 meldinger mellom brukerne hvert døgn. Over halvparten av medlemmene er innlogget daglig for å holde kontakt med venner og kjente.

Internett som arena

Internett har de siste årene etablert seg som en viktig sosial arena på lik linje med skole, idrett og arbeidsliv. For homofile, lesbiske og bifile har internett sannsynligvis blitt den viktigste arena for å etablere og vedlikeholde sosiale nettverk innenfor gruppen. Internett er også en svært viktig arena for å søke informasjon om homofili og holde seg orientert om ulike aktiviteter som finner sted for målgruppen over hele landet.

Internett kan bidra til å revitalisere det organiserte homoarbeidet i Norge gjennom muligheten til å nå ut til hele målgruppen med informasjon, rekrutteringstiltak og dynamikken som ligger i effektiv toveis kommunikasjon. I tillegg gir internett gjennom forumdebatter, temagrupper og artikkelkommentarer verdifulle tilbakemeldinger til ulike offentlige myndigheter, interesseorganisasjoner og enkeltpersoner.

Men internett skaper nye utfordringer i arbeidet for å fremme trygghet og mangfold. Dette er en problemstilling det bør søkes mer kunnskap om i årene framover.

Erfaringer etter syv år

Gaysir.no har blitt den dominerende komme ut arena for homofile i alle aldre. Gjennom forumdebatter, dagbokinnlegg, profiler og temagrupper har en rekke interne fordommer blitt tydeliggjort og eksempler på stress knyttet til det å tilhøre en minoritet er mange.

Yngre opplever sexpress fra eldre medlemmer og selv med en aktiv oppfølging av innrapporterte klager, er det vanskelig å beskytte medlemmer fra andre medlemmer de ikke ønsker kontakt med.

Informasjonsformidlingen kan fort få en negativ vinkling med fokus på juridisk diskriminering, seksualitet/helseproblemer og problematisering rundt egne liv. Arbeidet med å formidle positive historier har høy prioritet, men kan fort forsvinne i det problematiserende stoffet.

Samtidig er det liten tvil om at internett har gjort det mulig for svært mange å opparbeide seg sosiale nettverk i området hvor de bor, skaffe seg god og relevant informasjon om homofili, styre komme - ut prosessen i større grad selv (blant annet ved å kunne være anonym på nettet) og oppleve bekreftelse og speiling av egne liv på en helt annen måte enn det som var mulig før internett.

Internetts plass fremover

Internett må være et eget kapittel i en ny tiltaksplan. Organisasjoner, myndigheter og grupper må se de nye mulighetene som åpner seg gjennom internett, og det må bli en større bevissthet rundt innhold på internett fra alle aktører som arbeider med målgruppen.

Hva er neste steg?

Internett ble ikke tematisert i en egen gruppe. Kommunikasjonsformer, kommunikasjon på nett og via andre medier, er et gjennomgående tema, som har relevans for alle områder som er omtalt.

SLUTTORD

KJELL ERIK ØYE, Statssekretær i Barne- og likestillingsdepartementet

Vi har en homovenlig og homoaktiv regjering. Tidene har endret seg og mange heterofile er nå på banen og diskuterer homopolitikk med den største selvfølgelighet. Vi ser mange flere åpne homofile og lesbiske enn for bare noen år siden, og internett gjør at mennesker kommer i kontakt med hverandre nesten uansett hvor de bor. Vi har dessuten gått fra et anekdotenivå til et kunnskapsnivå som basis for den politikken vi skal føre. Det har denne konferansen vist oss.

I to dager har vi satt fokus på levkår og livskvalitet for lesbiske, homofile og bifile i Norge. Det har vært to dager som har fortalt meg mye om kunnskap, engasjement og erfaringer, og det har vært mye å lære.

Mange har vært tilstede – mange flere burde vært her. Fortsatt er det litt for mye slik at denne type konferanser blir for dem med et særskilt engasjement for saken. Vi må nå bredere ut slik at homofili som politikkområde og som fagområde blir like stuerent som andre områder.

På den annen side har dette vært en erfaringskonferanse – en arbeidsprosess. Vi som selv har erfaring, vi som har forsket og vi som er engasjert for lesbiske og homofiles levkår og livskvalitet, har delt kunnskap og erfaringer. Og vi har diskutert hvordan vi kan gå videre for å skape et mangfoldig og trygt samfunn for alle. Den viten som har kommet ut av denne konferansen skal vi ta med oss videre og bruke aktivt til å mobilisere, overbevise og engasjere dem som ikke var her, men som er helt nødvendige samarbeidspartnere i arbeidet fremover. Jeg er sikker på at vi skal få det til.

Det har vært mange innlegg disse to dagene som har vært tankevekkende og noen som har berørt og rystet. Bera Mosengs dokumentasjon av vold og trakassering av unge lesbiske og homofile utfordrer oss alle, og krever rask og klok respons. Fokus på eldre homofile og særlig lesbisk situasjon, var tankevekkende. Det samiske perspektivet og det etniske perspektivet utfordrer oss. Det er mye å følge opp - men det ser jeg frem til med optimisme!

Statsråd Bekkemellem fremhevet i sitt åpningsinnlegg viktigheten av at skolene trekkes med. Det slutter jeg meg til. Men da må vi ikke bare ha fokus på om skolen underviser i homofili, men like mye på hvordan kunnskap og informasjon formidles til elevene. Lærerne må henvende seg til de homofile elevene som befinner seg i klasserommet og skolegården, og ikke bare behandle homofili som om det bare er et teoretisk tema.

Likestillingsarbeid er en prosess. Denne konferansen er en viktig del av den prosessen; ikke minst på bakgrunn av kunnskapen og tiltaksforslagene som er produsert disse to dagene, gjennom fantastisk innsats fra innledere og engasjerte deltakere.

Nå skal vi ta med oss kunnskapen og bruke den aktivt i arbeidet med å overbevise og ansvarliggjøre alle som kan bidra til endring for trygghet og mangfold. Og vi skal ha ferdig en langsiktig tiltaksplan. Den skal bli god.

Takk for innsatsen.

